

Nick & Simon-socialisme

Hormonen doen rare dingen met een mens. Na de geboorte van mijn zoon kon ik tot tranen toe geroerd worden door een duet van Marco Borsato en Do. Na die van mijn dochter was ik opeens Nick & Simon-fan. Op den duur bleek onkritisch luisteren naar hun cd's toch onmogelijk. Deze Volendamse nachtegalen hebben gouden kelen, maar hun liedjes zijn gearrangeerd in een dwingend palingpop-idioom met telkens weer een kunstmatig opgewekte hoempa-sound.

Wat te denken van een vrolijk liedje over een meisje dat haar geliefde — een soldaat in Uruzgan — mist. Hij schrijft haar dat ze maar naar de sterren moet kijken. Dat doet ze, ook wanneer hij gesneuveld is. 'Want al ben ik zo ver weg / Geeft het troost als ik zeg / Ik ben dicht bij je (...) Blijf dicht bij je / Zo ver weeeg...'

In een interview met *RTL Boulevard* heeft voormalig economie-student Nick gezegd dat professionele erkenning natuurlijk mooi is, maar dat het uiteindelijk gaat om de erkenning door het grote publiek. Ik vind het jammer hoor, dat die commerciële houding het duo belet hun talent verder te ontplooiën. Nick & Simon zouden Simon & Garfunkel met gemak naar de kroon kunnen steken.

Nicks woorden doen mij denken aan Wouter Bos en zijn roep om meer Jan Schaeferachtige types. Zij zouden de Partij van de Arbeid uit het electorale slop kunnen halen. Nu was Schaefer een vriend van mijn vader, dus ik kwam hem wel eens tegen. Een authentieke non-conformist was hij. Hij zei waar het op stond — gewoon omdat het gezegd moest worden, niet om een zeker effect te sorteren. Het gaat niet aan om hem nu op te voeren als het type arbeider/politicus dat met opgestroopte mouwen de SP-stemmers moet terugbrengen

naar het opnieuw met socialistische veren gestoffeerde PvdA-nest. Wie van Schaefer een cliché maakt doet hem geen recht en creëert een valse tegenstelling tussen de elite en het volk. De sociaal-democratie is juist groot geworden door de idee van verheffing waarmee voorheen zowel de intellectueel als de arbeider zich engageerde.

In de jaren zestig en zeventig was 'salon-socialist' een negatief etiket voor intellectuelen die vanuit de comfortabele leunstoel hun solidariteit met de arbeidersklasse beleden. Nu maken we kennis met het omgekeerde fenomeen: het Nick & Simon-socialisme. Dat wordt beleden door sociaal-democraten die de verheffing zijn gaan vrezen en die de gemakkelijke populistische vorm verkiezen boven meer gedifferentieerde uitingen. Die het talent in de partij maar zuinigjes willen ontwikkelen en uit angst voor verlies van de kiezersgunst de intellectuele voorhoede verketteren. Dit Nick & Simon-socialisme heeft de afgelopen jaren school gemaakt binnen de PvdA. Van die trend getuigde ook het verkiezingsprogramma uit 2006, waarin werd verkondigd dat de PvdA meer ruimte wil geven aan 'doeners' en minder aan 'denkers'. Dit soort no-nonsense wethouderssocialisme lijkt voorlopig nog niet aan populariteit in te moeten.

Als de doden konden regeren vanuit het graf, zouden Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst Nick & Simon *Morgenrood* laten zingen en zouden ze zelf de volgende strofe van de twee jongens aanheffen: 'Want al ben ik zo ver weg / Geeft het troost als ik zeg / Ik ben dicht bij je (...) Blijf dicht bij je / Zo ver weeeg...'

LIESBETH LEVY
Redacteur S&D

Wakker Nederland

Een dezer dagen zal minister Plasterk van OCW een beslissing nemen over de aanvraag van onder meer Wakker Nederland om als omroepvereniging te worden erkend. Wakker Nederland — een initiatief van *De Telegraaf* — heeft de 50.000 leden die hiervoor nodig zijn ruimschoots binnen weten te halen. De motivatie achter de aspirant-omroepvereniging is duidelijk: ervoor zorgen dat in het publieke omroepbestel weer een authentiek rechts geluid doorklinkt, zoals dat ooit vertolkt werd door Wibo van de Linde in *Tros Aktua*. U weet het misschien nog wel, die jaren tachtig, toen je bij links vrijwel geen onvertogen woord hoorde over het sandinistische regime in Nicaragua, terwijl bij rechts, en dus ook bij *Tros Aktua*, Afghaanse fundamentalisten nog als onverschrokken vrijheidsstrijders gefêteerd werden. Wat polarisatie betreft lijkt de huidige tijd wel wat op die van pakweg dertig jaar geleden, toen zo'n beetje elke kwestie in termen van links en rechts geduid werd.

De PVV van Geert Wilders staat op recordhoogte in de peilingen en heeft zelfs al beoogde coalitiepartners genoemd, terwijl de huidige kabinetsperiode nog lang niet verstreken is. Zou dat de reden kunnen zijn dat de reacties op Wakker Nederland zo ongekend fel zijn?

'Opgepleurd', voegt *Volkskrant*-columnist Bert Wagendorp de initiatiefnemers van de aspirant-omroep toe, in een poging zich ook eens volks en populistisch uit te drukken. Voor de wat fijner besnaarden onder ons: hij vindt dat minister Plasterk Wakker Nederland de toegang tot het omroepbestel moet ontzeggen. Paul de Leeuw en Paul Witteman zijn toch volks genoeg? Anderen vertrouwen liever op de statistiek die hun vertelt dat bij publieke programma's rechtse woordvoerders net zo vaak, zo niet vaker, aan het woord komen dan linkse. Weer anderen — zoals Edwin van Huis, voormalig directeur van het Nederlands

Instituut voor Beeld en Geluid, in *de Volkskrant* van 4 april 2009 — tellen gemakshalve ook nog het marktaandeel van de commerciële omroepen RTL (26%) en SBS (20%) bij 'rechts' op, waardoor de suggestie wordt gewekt dat de publieke omroep (40%) dan dus best een beetje 'links' mag zijn.

Voor ieder die linkse idealen na aan het hart liggen is deze redeneerwijze begrijpelijk, en misschien zelfs wel verleidelijk, maar toch is zij verkeerd. Commerciële omroepen mogen dan in hun berichtgeving, voor zover zij daar tijd voor inruimen, enigszins naar rechtse standpunten tenderen, hun primaire doelstelling is niet een maatschappijvisie tot uitdrukking te brengen, maar om geld te verdienen en zichzelf daardoor in stand te houden. En al zal het best zo zijn dat in *De Wereld Draait Door* ook rechtse gasten te bewonderen zijn, de algehele *Weltanschauung* van dit programma blijft links, en dat is ook helemaal niet erg. Wel erg is het dat een belangrijk segment van de publieke opinie, de lezers van *De Telegraaf* en de aanhangers van Verdonk en de PVV, op dit moment verstoken is van een eigen vertegenwoordiging in het publieke bestel. Je kunt het misschien niet leuk vinden dat die stroming er is, maar mij lijkt het verstandig haar bestaan te erkennen en haar een rechtmatige plaats in het publieke debat te gunnen.

De komst van Wakker Nederland kan ons bovendien politiek slagvaardiger maken als rechtse opinieleiders ons ertoe dwingen onze eigen linkse standpunten krachtiger en beter te beargumenteren. Voor de politieke alertheid van de PvdA is het noodzakelijk gebleken om van buitenaf uitgedaagd te worden. Pim Fortuyn toonde aan dat de Nederlander nog steeds aan zijn nationale identiteit hecht en nog steeds geïnteresseerd is in politiek, maar ook dat zijn voorkeur lang niet altijd die van ons weerspiegelt. En er was een referendum voor nodig om ons in te pepen dat de instituties van de EU en hun besluiten onder de bevolking niet langer onomstreden zijn. Het waren harde lessen, die binnen onze partij hebben geleid tot scherpere,

INTERVENTIE

en in mijn ogen betere, stellingnamen inzake integratie en Europa.

Daarom zou ik het helemaal niet erg vinden als Wakker Nederland toetreedt tot het publieke bestel en ons rauw en direct een stukje Nederland laat zien dat bij de overige publieke omroepen gefilterd wordt weergegeven. Wat we dan te zien krijgen zal ons niet altijd even vrolijk stemmen, maar zo af en toe kan het ons wellicht aan het denken zetten. Laat het voor ons in ieder geval een aansporing zijn om goed ons best te blijven doen en uiteindelijk de mensen in het land, om het eens op z'n Wiegels te zeggen, toch voor ónze standpunten te winnen. Laat ze dus maar komen, deze pleitbezorgers van het zogenaamd gezonde verstand, deze zelfbenoemde vrienden van de hardwerkende Nederlander. We hoeven helemaal niet bang voor ze te zijn: uiteindelijk hebben wij immers gelijk, al hoeven we daardoor natuurlijk nog niet meteen naast onze schoenen te gaan lopen.

PETER KERKHOF

Partijlid te Haren (Groningen)

Bij het verkeerde eind

Toen ik in s&d 2009/4 de bijdrage van Arie de Jong las over het partijcongres van 14 en 15 maart, dacht ik onwillekeurig terug aan een gebeurtenis op datzelfde congres, toen een afgevaardigde uit Rotterdam een bepaalde stemmingsuitslag niet wilde geloven. Deze afgevaardigde werd gevraagd op het podium te gaan staan om zelf te aanschouwen hoe de stemverhouding in de zaal lag. Nadat de stemming opnieuw had plaatsgevonden verliet deze afgevaardigde bedremmeld het podium, daar hij had ingezien dat hij het bij het verkeerde eind had gehad.

Arie de Jong vindt het opmerkelijk dat bij de algemene ronde van de behandeling van de resolutie integratie er zes gewone leden aan het woord zijn gekomen waaronder de burgemeester van Rotterdam en die van Amsterdam. Hij beweert dat dit een geregisseerde actie was van de partijleiding en dat bovendien deze twee leden ook nog de

spreektijd mochten overschrijden, louter en alleen vanwege hun status als partij-prominent.

Uit zijn aanname spreekt wantrouwen, en daar houd ik niet van. Ten eerste was er geen sprake van een geregisseerde actie. Zowel Wouter, Mariëtte als ik wisten niet dat Ahmed en Job het woord gingen voeren. Ze wisten het ook niet van elkaar. Ten tweede kan ik weerleggen dat deze twee prominenten langer mochten spreken dan andere leden en afgevaardigden.

In de algemene ronde kwamen twaalf afgevaardigden aan het woord en zes gewone leden. De totale spreektijd van de afgevaardigden in deze ronde was 28 minuten. De zes leden die aan het woord kwamen (inclusief Job Cohen en Ahmed Aboutaleb) spraken in totaal 14 minuten. Gemiddeld zijn dus zowel de afgevaardigden als de leden 2 minuten en 20 seconden aan het woord geweest. De beelden van het congres tonen aan dat Job Cohen exact 2 minuten spreekt en dat Ahmed Aboutaleb 2 minuten en 40 seconden het woord voert. Gemiddeld ook weer 2 minuten en 20 seconden.

Het presidium verdient naar mijn mening een compliment voor de wijze waarop het de inbreng van alle sprekers (afgevaardigden, prominenten, gewone leden) onafhankelijk en diplomatiek wist te modereren. Ook Ahmed Aboutaleb werd gedurende zijn oproep door het presidium onderbroken en gevraagd om het kort te houden. Ik hoop dat het presidium ook de volgende keer op deze wijze het debat leidt, want alleen dan maken we van het stemrecht en spreekrecht van leden een succes.

De volgende aanname die Arie de Jong doet is dat er geen gewone leden op de tribunes zaten maar dat deze voor een zeer groot deel bezet werden door mensen met een bestuurlijke functie op lokaal niveau (wethouders, raadsleden). Maar ook mensen die voor ons in de raad zitten of bestuursverantwoordelijkheid dragen zijn voor mij gewone leden — *en that is as high as you can get on my list!* Verder concludeer ik uit de cijfers dat Arie de Jong er ook op dit punt naast zit. Van de 1194 mensen die zich op zaterdag 14 maart hadden aangemeld waren er 382 personen aanwezig met een functie

INTERVENTIE

in de gemeente, provincie of op landelijk niveau. Daarnaast waren er 224 congresafgevaardigden en 95 co-afgevaardigden. Laten we nu voor het gemak eens de dubbelfuncties niet meetellen (terwijl ik genoeg raadsleden ken die ook congresafgevaardigde zijn). Dat betekent dat er naast de afgevaardigden en co-afgevaardigden meer dan 460 ‘gewone’ leden aanwezig zijn geweest. Ik ben blij met dat aantal en ik ben blij dat zoveel leden de weg wisten te vinden naar het congres.

LILIANNE PLOUMEN
Voorzitter Partij van de Arbeid

Uniforme scholen

In S&D 2008/10 schreef Sietske Waslander dat om zo veel mogelijk talenten van zo veel mogelijk leerlingen te ontwikkelen het nodig is ‘... dat daadwerkelijk verscheidenheid ontstaat tussen scholen en dat dit ook wordt gestimuleerd’. Aan dit sympathieke streven zitten veel haken en ogen.

Tot zo’n twee jaar geleden bood de wet- en regelgeving scholen meer ruimte voor een profilering dan ooit tevoren. Toch lijken de meeste havo/wvo-scholen sterk op elkaar. Hoe kan dat?

Het heeft alles te maken met ‘de strijd om de leerling’. Ouders willen een school waar hun kind zich goed voelt, in sociaal opzicht en wat betreft het cognitieve niveau. De pedagogisch-didactische karakteristieken van de school leggen meestal minder gewicht in de schaal bij het maken van de keuze. Omdat de spoeling zo dun is, zijn scholen die zich daadwerkelijk pedagogisch-didactisch profileren alleen levensvatbaar in de grotere steden en verstedelijkte gebieden.

Scholen in andere delen van het land, die een zogenaemde ‘unieke streekfunctie’ hebben, zullen plaats willen bieden aan een verscheidenheid aan ouders/leerlingen, qua levensbeschouwelijke en pedagogisch-didactische opvattingen. Zo’n school kiest voor de grootste gemene deler. Bij gedwongen winkelnering leidt te sterke profilering ertoe dat een aanzienlijk deel van de klanten zich niet thuis voelt op school.

De ‘strijd om de leerling’ verklaart ook waarom het vorig jaar door minister Plasterk aangekondigde fusieverbod tot meer uniformiteit zal leiden. Juist grootschalige eenheden kunnen, door in te verdienen op het populaire standaardaanbod, scholen of afdelingen in stand houden die zichzelf vanwege hun excentrische ligging dan wel specialistische (vakken)aanbod niet zouden kunnen bedruipen. Kleinere eenheden kunnen alleen zelfstandig bestaan wanneer zij het populaire standaardaanbod bieden. Dit geldt des te sterker naarmate de leerlingenpopulatie afneemt — en dat staat de komende jaren te gebeuren.

Dat kleinschaligheid bijdraagt aan verscheidenheid is dus een misverstand. Het tegendeel is het geval. Een grote school kan meer verscheidenheid bieden dan een aantal kleinere scholen bij elkaar. Concurrentie tussen scholen stimuleert de onderlinge verscheidenheid niet, ze remt die juist af.

Niet alleen met het fusieverbod verlegt de overheid momenteel haar koers. In de periode die achter ons ligt werd de ruimte voor verscheidenheid bevorderd door de afschaffing van de verplichte lessentabel en verruiming van de voorschriften voor het schoolexamen. Onlangs werden de eisen voor het centraal examen juist aangescherpt. Daar komt bij dat de inspectie scholen erop zal aanspreken als er sprake is van te grote verschillen tussen de cijfers voor het centraal examen en die voor het schoolexamen. Daardoor zal dat laatste meer op het centraal schriftelijk gaan lijken. Het gevolg is uniformering.

Een grotere verscheidenheid tussen scholen voor havo/wvo is, kortom, niet eenvoudig te realiseren. Onder ouders is er weinig behoefte aan, actueel overheidsbeleid werkt het tegen. Als het doel is om zo veel mogelijk talenten van zo veel mogelijk leerlingen op microniveau te ontwikkelen, lijkt bevordering van de verscheidenheid binnen de school en binnen de klas een betere invalshoek. Het is de vraag of daarbij een taak voor de overheid is weggelegd.

DICK NIEROP
Onderwijskundig medewerker van het Algemeen
Pedagogisch Studiecentrum

Versleten visie op arbeid

Bijna een jaar geleden namen de leden van de PvdA een nieuwe resolutie aan over arbeid en participatie. De kredietcrisis en de bijbehorende gevolgen voor de werkgelegenheid zorgden direct voor een vuurdoop hiervan. Helaas, maar niet geheel onverwacht, is de resolutie daarbij niet het gewenste aanknopingspunt gebleken om actuele vragen over de arbeidsmarkt mee te beantwoorden.

Zo was daar eind vorig jaar de aanpassing van het ontslagrecht door de kring van kantonrechters. Hoewel uiterst ongelukkig getimed, was zo'n herziening van de kantonrechtersformule natuurlijk al langere tijd te verwachten. Vanuit sociaal-democratisch oogpunt had op dat moment de keuze voor het verder uittrekken van de ontslagvergoedingen voor jongeren en ouderen scherp veroordeeld moeten worden. Maar de PvdA — geregeerd door de angst voor een opnieuw oploeiende discussie over het ontslagstelsel — huldte zich grotendeels in stilzwijgen. Die houding, waarbij we onder onze neus de sociale inrichting van de arbeidsmarkt laten afbrokkelen, sluit helaas aan bij de lijn van de resolutie arbeid.

Het bestendigen van verworven rechten staat nog steeds centraal in het denken van de partij. Maar wie arbeid ook op de langere termijn wil beschermen tegen de grillen van een economie, zal blijvend pionier moeten zijn. Bijvoorbeeld in het uitwerken van een nieuw ontslagstelsel dat meer zekerheid biedt voor jongeren, nieuwkomers en tijdelijke deelnemers aan de arbeidsmarkt. In een nieuwe vorm van ontslagbescherming zou de nu bestaande discrepantie tussen tijdelijke en vaste contracten kunnen worden aangepakt. In de partij

is een discussie hierover echter niet gevoerd. Zie daar het ongemak over de resolutie arbeid: zolang ambities in het denken van de PvdA ontbreken, kunnen we niks anders doen dan ons vastklampen aan bestaande rechten. Een strijd waar we ons bij voorbaat ongemakkelijk bij horen te voelen.

In breder perspectief geeft de resolutie weinig duidelijkheid over de positie van arbeid binnen ondernemingen. Die is opnieuw actueel geworden door de hernieuwde interesse voor (risico-) management en sturing binnen bedrijven. Jarenlang hadden ondernemers weinig aandacht voor arbeid: automatisering en offshoring leek de norm te worden. Deze bieden (internationale) voordelen, maar bedrijven die kiezen voor verregaande automatisering of het op afstand plaatsen van bedrijfsonderdelen, verliezen uiteindelijk de controle over hun bedrijfsprocessen. Gelukkig lijkt nu van een herwaardering van menselijke beoordelingsvorming sprake te zijn. In een *roadmap* voor de arbeidsmarkt van de toekomst hoort de Partij van de Arbeid dan ook de kans te grijpen om menselijk kapitaal binnen ondernemingen weer boven financieel kapitaal te plaatsen. Ook voor deze ambitie geeft de resolutie geen houvast.

De schrikbarende voorspelling voor massawerkloosheid in 2010 (CPB: 8,75%) betekent dat arbeid de komende tijd het belangrijkste agendapunt voor de Nederlandse politiek zal zijn. De PvdA is daarom bij niets zo gebaat als bij een helder streven op het gebied van arbeid en participatie waarin ook ruimte is voor nieuwe ideeën en oplossingen. De resolutie uit 2008 heeft die kans laten liggen en is, reeds één jaar na dato, aan een behoorlijke verfrissing toe.

SVEN STEVENSON

Landelijk voorzitter van de Jonge Socialisten in de PvdA

Vergeeten recepten voor een arbeidsmarkt in crisis

Niet alleen het instrument van loonmatiging, maar ook andere maatregelen uit de jaren tachtig kunnen helpen de gevolgen van de huidige economische recessie te bestrijden, meent Paul de Beer. De arbeidsduurverkorting, vut en gesubsidieerde banen van toen worden nu vaak als onsuccesvol afgedaan. Maar, stelt De Beer, ‘vaak bevatten “achterhaalde” ideeën van twintig of dertig jaar terug meer waarheid en bieden zij meer houvast en inzicht dan de laatste mode of trend’.

PAUL DE BEER

8 Nu de actuele arbeidsmarktsituatie regelmatig vergeleken wordt met die in de crisis begin jaren tachtig, ligt het voor de hand weer eens te kijken naar de instrumenten die in het verleden zijn bedacht om de werkloosheid te lijf te gaan. Het in maart afgesloten sociaal akkoord tussen de sociale partners en het kabinet is al vergeleken met het roemruchte Akkoord van Wassenaar, dat de vakbonden en werkgevers in 1982 sloten en dat geldt als het begin van het zo succesvolle Nederlandse recept van loonmatiging. Afspraken over loonmatiging keren dan ook terug in het recente akkoord. Maar voor de rest van het Akkoord van Wassenaar bestaat opmerkelijk weinig aandacht. Sterker nog, afgezien van de loonmatiging wordt het werkgelegenheidsbeleid van de jaren tachtig tegenwoordig meestal als een mislukking beschouwd. Er is echter alle reden om een aantal instrumenten uit het verleden in ere te herstellen.

Over de auteur Paul de Beer is redacteur van s&d.

Noten zie pagina 13

ARBEIDSDUURVERKORTING VOOR BEHOUD VAN BANEN

Dat geldt allereerst voor een ander kernelement van het Akkoord van Wassenaar: ‘een aanpak waarin meerdere vormen van herverdeling van werkgelegenheid in aanmerking komen, zoals arbeidsduurverkorting, deeltijdarbeid, bestrijding van jeugdwerkloosheid’.¹ De gedachte was simpel: als er te weinig banen zijn voor alle beschikbare arbeidskrachten, dan moeten de bestaande banen eerlijker worden verdeeld. In de meeste CAO’s werden naar aanleiding van deze passage uit het akkoord afspraken gemaakt om de werkweek te verkorten van 40 naar 38 uur en in sommige gevallen naar 36 uur.

Achteraf werd het succes van die arbeidsduurverkorting in twijfel getrokken omdat er niet of nauwelijks extra banen door werden geschapen. De uren die men korter ging werken, verdwenen in het niets. Waarschijnlijk droeg de arbeidstijdverkorting wel bij aan het behoud van banen die anders verloren zouden

zijn gegaan. Maar dat effect was niet zichtbaar. En zonder arbeidstijdverkorting zouden de vakbonden niet hebben ingestemd met reële contractlonen die drie jaar achtereen onder de nullijn bleven, wat de ‘modale’ werknemer een fors koopkrachtverlies opleverde. Die loonmatiging geldt wel als een doorslaand succes.

Anders dan nu leefden in de jaren tachtig velen in de overtuiging dat de tijd van volledige werkgelegenheid definitief voorbij was. De enige manier om een oplopende werkloosheid tegen te gaan leek te zijn om het beschikbare werk over zoveel mogelijk personen te verdelen. Nu is de verwachting dat het tekort aan werk slechts tijdelijk is. Over een paar jaar wordt door de krimp van de beroepsbevolking juist een tekort aan arbeidskrachten verwacht. Arbeidsduurverkorting zou nu dan ook slechts een tijdelijke maatregel moeten zijn. Maar waarom zouden we niet kunnen afspreken om op korte termijn 5% of 10% korter te werken om, zodra de economie aantrekt, weer langer te gaan werken?

In plaats van het aantal werkenden — en dus ook de werkloosheid — op en neer te laten bewegen met de conjunctuur, ademt dan het aantal gewerkte uren mee met de conjunctuur, en blijft het aantal werkenden zoveel mogelijk constant. Het doel van arbeidstijdverkorting zou niet het scheppen van extra banen zijn, maar het zoveel mogelijk in dienst houden van de huidige werknemers.

Het idee van korter werken is enigszins nieuw leven ingeblazen door de tijdelijke regeling voor werktijdverkorting en de invoering van de deeltijd-ww per 1 april 2009. Anders dan een algemene arbeidstijdverkorting gaat deeltijd-ww echter uit van de idee dat bepaalde groepen gedurende een beperkte tijd (maximaal 15 maanden) aanzienlijk korter gaan werken. Een werkgever laat dan bijvoorbeeld een deel van zijn personeel tijdelijk voor halve dagen werken in plaats van zijn gehele personeel 10% korter. Daarmee wordt de pijn minder gelijkmatig verdeeld dan bij collectieve arbeidstijdverkorting. Het personeel dat korter gaat werken soupeert bovendien zijn ww-recht op en loopt

het risico daarna alsnog te worden ontslagen — al kan de werkgever daarvoor wel een boete krijgen. Een cao-afspraken over korter werken is flexibeler, omdat werkgevers en werknemers steeds weer opnieuw kunnen bekijken of deze nog langer nodig is. Omdat zij daarvoor echter geen overheidssubsidie ontvangen — in de vorm van een gedeeltelijke ww-uitkering — is een dergelijke afspraak nu veel minder aantrekkelijk geworden.

HET NUT VAN VUT

Onder de noemer ‘hervdeling van werkgelegenheid’ viel in het Akkoord van Wassenaar ook ‘bestrijding van jeugdwerkloosheid’. Feitelijk ging het daarbij om een maatregel die juist op ouderen was gericht, namelijk vervroegde uittreding (vut). Deze geldt tegenwoordig als een van de minder geslaagde ideeën uit de jaren tachtig — en dan druk ik me voorzichtig uit.

Iedereen is het er zo langzamerhand over eens dat we in de toekomst langer moeten doorwerken, het kabinet is zelfs van plan om de aow-leeftijd te verhogen; een pleidooi voor

Er valt veel voor te zeggen om tijdelijk oudere werknemers eerder te laten uittreden

herinvoering van de vut lijkt tegen deze achtergrond een heilloze onderneming. Daar pleit ik dan ook niet voor. Maar er valt wel veel voor te zeggen om tijdelijk oudere werknemers eerder te laten uittreden. Stel, een werkgever staat voor de keuze om een veelbelovende 35-jarige medewerker, die hij over een paar jaar waarschijnlijk weer hard nodig heeft, te ontslaan of om een 59-jarige medewerker, die over een jaar of vier toch zou vertrekken, met vervroegd pensioen te sturen. Die keuze zal in het algemeen niet moeilijk zijn, zeker niet als die oudere medewerker ook nog een stuk duurder is. Ook uit

maatschappelijk oogpunt is het verstandiger om ouderen, die vaak al aan het aftellen zijn tot hun pensioen, eerder te laten uittreden, dan de loopbaan van jongeren ruw te onderbreken. Een periode van werkloosheid laat vaak lang zijn sporen na, bijvoorbeeld in de vorm van geknakte carrièreperspectieven. In plaats van oudere werknemers heimelijk met voorrang te laten afvloeien, zoals werkgevers momenteel lijken te doen, is het beter als zij hierover openlijk

Wie de mobiliteit van werk naar werk wil bevorderen moet er eerst voor zorgen dat er voldoende banen zijn — en dat is nu juist het probleem tijdens een recessie

afspraken maken met de vakbonden. Tegelijk kunnen zij dan vastleggen dat het een tijdelijke — of zelfs eenmalige — maatregel betreft. Een soort generaal pardon. Opnieuw een regeling waarvan de babyboomers profiteren ten koste van de jongeren, zullen sommigen tegenwerpen. Maar als je een jongere medewerker voor de keus stelt om te worden ontslagen of mee te betalen aan de vervroegde pensionering van een oudere collega, dan lijkt het me niet moeilijk te voorspellen wat die jongere zal kiezen.

GESUBSIDIEERDE BANEN

10

Een ander geijkt instrument om werkloosheid te bestrijden uit de jaren tachtig — maar meer nog uit de jaren zeventig — was uitbreiding van de werkgelegenheid in de publieke sector. In 1977 stelde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in zijn rapport *Maken wij er werk van?*²² dat groei van de quartaire sector, zoals deze toen werd genoemd, onvermijdelijk was om het banenverlies in de primaire en secundaire sector (landbouw, bouwnijverheid en industrie)

op te vangen. Vanaf de tweede helft van de jaren tachtig kwam de publieke sector echter steeds meer onder druk te staan door het streven de overheidsuitgaven te beheersen. Uiteindelijk werd dan ook niet de publieke sector, maar de commerciële dienstensector de banenmotor van het poldermodel.

Ook in de huidige economische recessie blijkt die wat suffe en weinig dynamische publieke sector ineens weer heel populair te zijn. Voor een deel juist vanwege het gebrek aan dynamiek: de werkgelegenheid trekt zich daar immers weinig aan van de grillen van de economische conjunctuur. Hoezeer iedereen tegenwoordig ook de mond vol heeft van dynamiek en flexibiliteit, als het economisch tegenzit geven de meesten toch de voorkeur aan stabiliteit en zekerheid. Deze crisis is dus een buitenkans voor de publieke sector om zich te manifesteren als een betrouwbare en degelijke werkgever met een hoge kwaliteit van dienstverlening.

Het valt dan ook te betreuren dat het kabinet in zijn crisispakket alvast een forse bezuiniging heeft ingeboekt door de lonen in de publieke sector op de nullijn te zetten. Als de lonen in de marktsector gelijk op gaan met de inflatie — zoals de sociale partners in het sociaal akkoord hebben afgesproken — dreigt de concurrentiepositie van de publieke sector op de arbeidsmarkt op termijn toch weer te verslechteren.

Behalve voor reguliere banen kan de publieke sector ook uitstekend dienst doen om tijdelijk werklozen op te vangen in additionele banen. Dat bleek vooral in de jaren negentig, toen in het kader van het JeugdWerkGarantieplan, de banenpools en later de melkertbanen en 1D-banen tienduizenden extra arbeidsplaatsen werden gecreëerd. Merkwaardig genoeg werden de meeste gesubsidieerde banen geschapen in een periode waarin de economie sterk aantrok en weer wegbezuinigd onder de eerste kabinetten-Balkenende, toen de economie vertraagde. Gesubsidieerd werk zou juist moeten worden gebruikt als een tijdelijke opvang voor werklozen tijdens een recessie, zoals in het verleden in Zweden het geval was. Wie de mobiliteit van

werk naar werk wil bevorderen zal er immers eerst voor moeten zorgen dat er voldoende banen zijn — en dat is nu juist het probleem tijdens een recessie.

FLEXIBILITEIT EN EMPLOYABILITY

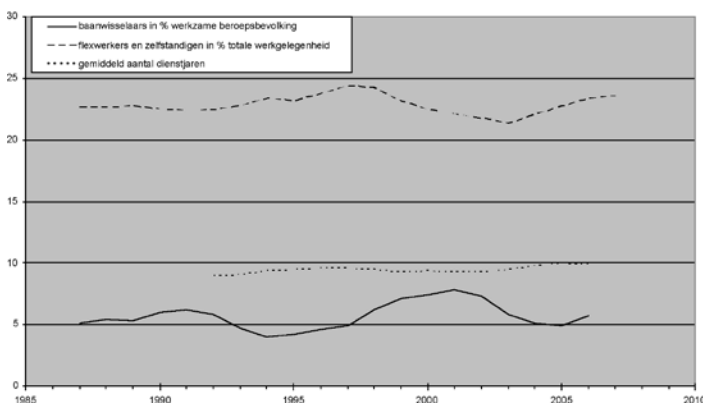
Tot slot zou de economische crisis ook aanleiding moeten zijn om nog eens kritisch te kijken naar een aantal modieuze ideeën over de toekomstige arbeidsmarkt, die de afgelopen jaren tamelijk kritiekloos zijn omarmd. Ik denk aan termen als flexibilisering en werkzekerheid — tezamen flexicurity —, *employability*, zelfstandig ondernemerschap, levenslang leren en de transitionele arbeidsmarkt. De grondgedachte achter al deze ideeën is dat de arbeidsmarkt ingrijpend van karakter verandert, wat ons noopt het arbeidsmarktbeleid en de arbeidsverhoudingen grondig te herzien.

Kenmerkend voor de ‘oude’ arbeidsmarkt en de ‘oude’ arbeidsverhoudingen was de vaste fulltimebaan voor het leven. Op de arbeidsmarkt van de 21ste eeuw, zo wordt ons voorgehouden, bestaat de baan voor het leven niet meer: iedereen moet er rekening mee houden gedurende zijn loopbaan de nodige keren van baan en werkgever te veranderen. Dat vereist dat men

zich regelmatig of zelfs permanent bijschoolt. Volgens sommigen zou het zelfs standaard moeten worden om je rond je veertigste volledig om te scholen en aan een tweede carrière te beginnen. Vastklampen aan de schijnzekerheid van een vaste baan is zinloos; in plaats daarvan moeten werknemers zich richten op werkzekerheid. Het is niet erg je baan te verliezen, als je maar snel elders aan de slag kunt. Die zekerheid ontleen je niet aan rigide ontslagbescherming — die als puntje bij paaltje komt toch onvoldoende bescherming biedt — maar aan een brede inzetbaarheid en het vermogen om te schakelen naar ander werk als je oude werk verdwijnt. Van werknemers en werkgevers vereist dit een heel andere instelling. Vooral die laatsten moeten veel flexibeler worden en voortdurend investeren in hun *employability*, onder meer door een leven lang te leren. Dat is trouwens ook nog eens van groot belang voor onze kenniseconomie.

Het verraderlijke van deze ideeën is dat ze elk op zich genomen zo gek nog niet zijn. Tezamen roepen ze een beeld op van de arbeidsmarkt dat wel heel ver af staat van de werkelijkheid. Enkele feiten (zie figuur): het gemiddelde aantal jaren dat werknemers bij dezelfde werkgever in dienst zijn, is tussen 1992 en 2006 niet afgeno-

Figuur 1 Dynamiek op de arbeidsmarkt, 1987-2007

Bron: CBS (Statline: <http://statline.cbs.nl>), bewerking door de auteur.

men maar toegenomen van negen naar tien jaar. De mobiliteit van baan naar baan schommelt sterk met de conjunctuur maar is in de afgelopen twee decennia gemiddeld gelijk gebleven: ongeveer een op de twintig werknemers verandert jaarlijks van baan. Ook het aandeel van flexwerkers en zelfstandigen in de totale werkgelegenheid is in de afgelopen twintig jaar per saldo niet veranderd, namelijk 23%. Kortom, van al die vermeende ingrijpende veranderin-

In plaats van een leven lang te leren volstaat het om te leren als het nodig is

gen valt in de statistieken niets te bespeuren. Niet alleen komt het beeld van de flexibele en dynamische arbeidsmarkt niet overeen met de werkelijkheid, bijna niemand lijkt het ook als ideaal na te streven. De overgrote meerderheid van de werknemers hecht vooral aan stabiliteit, duurzaamheid en zekerheid (zie figuur 1).

Een in wetenschappelijke kring populair idee, dat aan dit beeld van de hedendaagse arbeidsmarkt ten grondslag ligt, is dat van de transitionele arbeidsmarkt (de term is afkomstig van Günther Schmid van het Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung³). Deze wordt gekenmerkt door soepele overgangen tussen de verschillende posities die mensen op en buiten de arbeidsmarkt kunnen innemen:

12. Wie onverhoopt werkloos wordt, kan weer gemakkelijk aan het werk gaan of keert tijdelijk terug naar school. Paradoxaal genoeg gaat een dergelijk model, waarin mobiliteit en dynamiek centraal staan, feitelijk uit van een statische of in ieder geval stabiele arbeidsmarkt. Dit model vormt mede de basis voor pleidooien voor mobiliteit van werk naar werk, zo mogelijk zonder tussenfase van werkloosheid. Prima natuurlijk voor degenen voor wie de overgang naar ander werk een logische stap in hun carrière is. Las-

tiger is het voor degenen wier baan verdwijnt tijdens een recessie, zoals momenteel velen overkomt. Als het totale aantal banen afneemt, zijn er eenvoudigweg niet genoeg banen om alle werklozen snel aan nieuw werk te helpen. De nadruk op flexibiliteit, *employability* en mobiliteit van individuele werknemers heeft ons blind gemaakt voor het macroprobleem van een tekort aan banen. Het idee van werkzekerheid staat en valt met voldoende werk!

Ook de lofzangen op de zelfstandige zonder personeel — de zzzp'er — als de held van de moderne arbeidsmarkt, kunnen wel eens snel verstommen als zij nu het eerst het slachtoffer worden van de economische crisis. Overigens hebben we het wellicht mede aan hen te danken dat de werkloosheid nog niet zo snel oploopt. Als een zzzp'er minder werk omhanden heeft wordt hij immers niet meteen werkloos, maar hij merkt het natuurlijk wel in z'n portemonnee. Heel wat zzzp'ers die qua inkomsten nu onder het bestaansminimum zakken, denken waarschijnlijk met heimwee terug aan die oude vertrouwde vaste baan in loondienst.

Ook vanuit economisch perspectief is het overigens de vraag of we blij moeten zijn met zo'n dynamische en flexibele arbeidsmarkt. Gezien de grote turbulentie op de financiële markten en als gevolg daarvan ook op de goederen- en dienstenmarkten, is het een goede zaak dat er nog een markt is die zich kenmerkt door stabiliteit en daarmee een dempend effect heeft op de heftige conjunctuurgolven.

En dan is er nog de leus van een leven lang leren. Dit idee mag logisch klinken — een kenniseconomie vereist permanente investering in kennis — maar welbeschouwd is het een onzinnige gedachte. Natuurlijk blijven de meeste mensen hun hele leven leren door de ervaring en kennis die ze in hun werk en daarbuiten opdoen — dat is niets nieuws. Het idee dat elke werknemer ieder jaar een paar weken op cursus moet om te zorgen dat zijn kennis up-to-date blijft, zal weliswaar tot een enorme bloei van de commerciële cursuseducatie leiden, maar leidt ook tot een enorme

verspilling. Economisch gezien is het verreweg het verstandigste om mensen aan het begin van hun leven te scholen: dan leren zij over het algemeen het gemakkelijkst, ze derven nog weinig inkomsten en ze trekken het langst profijt van die scholing.

Dat kennis snel zou verouderen is een hedendaags waanidee, dat voortkomt uit het verwarren van kennis en informatie. Informatie veroudert inderdaad vaak snel, maar voor echte kennis geldt dat veel minder. Trouwens, wat moet iemand gaan leren die in zijn huidige functie goed functioneert, heel tevreden is met zijn baan en geen aanwijzingen heeft dat die functie ingrijpend zal veranderen, laat staan verdwijnen? Dan maar een cursusje projectmanagement of effectief communiceren? Een cursus of opleiding volgen als niet duidelijk is waarvoor is weggegooid geld. En aangezien de meeste werkgevers niet kunnen aangeven aan welke kennis en competenties ze over twee of drie jaar behoefte hebben, is het eenvoudig niet mogelijk je daar nu al voor te gaan scholen. In plaats van een leven lang te leren volstaat het om te leren als het nodig is.

Het concept van een leven lang leren gaat bovendien uit van de idee dat als de individuele werknemer maar voldoende kwalificaties — of competenties — heeft, deze altijd in staat zal zijn werk te vinden. Werkloosheid wordt daarmee primair gezien als een gevolg van persoonlijke

tekorten in plaats van als een maatschappelijk verschijnsel dat iedereen kan treffen. Als dit waar zou zijn, zou in landen met een hoger opgeleide beroepsbevolking de werkloosheid structureel lager zijn dan in landen met een minder hoog opgeleide beroepsbevolking. Wie de EU-landen op dit punt met elkaar vergelijkt zal echter constateren dat er geen enkele samenhang is tussen het gemiddelde opleidingsniveau en de werkloosheid.

Het grote voordeel van de huidige economische crisis zou kunnen zijn dat we ons weer bewust worden van de modegevoeligheid en veranderlijkheid, om maar niet te zeggen vergankelijkheid, van veel ideeën die we de afgelopen tien jaar te gemakkelijk als onbetwistbare waarheden hebben aangenomen. Vaak bevatten ‘achterhaalde’ ideeën van twintig of dertig jaar terug meer waarheid en bieden zij meer houvast en inzicht dan de laatste mode of trend.

De kredietcrisis heeft duidelijk gemaakt dat het financieel kapitaal een uiterst wankel basis is om een stabiele, welvarende economie op te bouwen. Laten we er daarom voor waken om van arbeid net zo’n flexibele en dynamische productiefactor te maken. Hopelijk dringt op tijd het besef door dat arbeid in de woelige internationale economie van de 21e eeuw misschien wel de laatste factor is die ons nog enige stabiliteit, zekerheid en houvast biedt. Voor een partij die haar naam hieraan verbonden heeft biedt dit een gouden kans.

Noten

- 1 Te vinden op de website van de Stichting van de Arbeid: www.stvda.nl/nl/publicaties/convenanten/1980-1989/1982/19821124.aspx.
- 2 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1977), *Maken wij er werk van? Verkenningen omtrent de verhouding tussen actieven en niet-actieven*, Rapporten aan de Regering 13, Den Haag: Staatsuitgeverij.
- 3 Günther Schmid (1998), *Transitional Labour Markets: A New European Employment Strategy*, Discussion Paper FS I 98 -206, Berlijn: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.

Hoe verder met het voortgezet onderwijs?

Zo goed werd het onderzoek van de Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen vorig jaar ontvangen, dat het Haagse woordenboek er een lemma bij kreeg: ‘Dijsselbloemproof’.

Bob ten Bruggencate ziet vooral gemiste kansen.

Wie het ‘neoliberale tij’ van privatisering en marktwerking in het onderwijs niet bekritiseert, voedt het. Ook de ‘lappendeken aan leerroutes’ in de onderbouw van het voortgezet onderwijs heeft de commissie niet aan de kaak gesteld. Durft de PvdA tegen de stroom in te roeien? Wie springt er op de bres voor de ‘promotion de tous’?

Basisvorming voor iedereen is een mooi ideaal, beamen **Staf Depla** en **Marijke Linthorst**, maar sommige kinderen leren nu eenmaal het liefst met hun handen. Vmbo en mbo verdienen het om in de schijnwerpers te worden gezet. Meer in het algemeen moet de overheid haar kerntaak uiterst serieus nemen: ‘De vrijheid van onderwijs moet niet worden verward met het recht om slecht onderwijs te geven.’

Hoe verder met het voortgezet onderwijs? (1)

Weg met de lappendeken aan leerroutes

BOB TEN BRUGGENCATE

Het stof dat het eindrapport *Tijd voor onderwijs* van de Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen, onder voorzitterschap van Jeroen Dijsselbloem, deed opwaaien is weer wat neergedaald. Na de Tweede Kamer heeft ook de regering het rapport, gepresenteerd op 13 februari 2008, omarmd. De loftuitingen waren verre in de meerderheid.

In de media werden slechts enkele kritische noten gekraakt.¹ Ook in *s&d* verschenen twee analyses, van Greetje van den Bergh en Sietske Waslander.² Zelf heb ik twee fundamentele kritiekpunten.

16 Het eerste betreft de stelling dat de politiek-ideologische inkleuring van onderwijsvernieuwingen leidde tot een snelle afkalving van het draagvlak voor die plannen en daarmee tot het mislukken ervan. De commissie-Dijsselbloem constateert dat er een sterke samenhang heeft bestaan tussen die ideologische inkleuring enerzijds en de tunnelvisie van 'de gesloten beleidskring van verantwoordelijke bewindslieden en vernieuwers' anderzijds.³ Maakt de commissie-Dijsselbloem zelf geen ideologische keuzes?

Een tweede punt van kritiek betreft het laten voortsudderden door de commissie-Dijsselbloem

Over de auteur Bob ten Bruggencate is oud-schoollidder in het basisonderwijs en voormalig plaatsvervangend directeur onderwijs bij de gemeente Groningen.

Noten zie pagina 22

van het probleem van de grote milieugebonden selectie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Waarschijnlijk is dit ingegeven door angst om de overheid nieuw beleid te laten ontwikkelen na de vele mislukkingen uit de afgelopen decennia.

ONDERWIJSBELEID MET KLEUR

Ideologie speelt een essentiële rol bij de totstandkoming van politieke keuzes. Ankersmit betoogt zelfs dat een niet-ideologische overheid als instituut 'eo ipso een domme en machteloze overheid is'.⁴ In de praktijk wordt de term ideologie echter vaak geassocieerd met valse of misleidende voorstellingen van de sociale werkelijkheid.

De Franse socioloog Boudon⁵ ontwikkelde criteria voor het categoriseren van ideologieën: zijn ze waar, zingevend, irrationeel dan wel rationeel? Binnen een ideologie die stoelt op rationaliteit — zoals de sociaal-democratie — zijn redeneringen en argumenten consistent: ze veranderen niet van dag tot dag. Ze leiden tot tastbare maatschappelijke uitkomsten die controleerbaar een relatie hebben met de doelen van een ideologie. Dat geeft vertrouwen en geeft aanleiding tot adhesiebetuigingen. Ze maken ook begrijpelijk dat er bepaalde keuzes worden gemaakt of achterwege gelaten. Ideologie kan aldus worden opgevat als 'pogingen om aan anders onbegrijpelijke situaties betekenis te geven

op een zodanige wijze dat het mogelijk wordt er doelgericht in te handelen'.⁶

De laatste decennia domineert de gedachte dat ideologieën een beperkte betekenis hebben, vaak in negatieve zin. Aan het einde van de vorige eeuw speelden de grote partijen verstoppte met hun (eigen) politiek-ideologische opvattingen — alleen Frits Bolkestein deed daar niet aan mee, die vond dat de liberale ideologie in de gehele wereld had gezegevierd.⁷ De grote partijen vonden elkaar in een ideologisch 'poldermodel' met vele neoliberale trekken: vergroting van de marktwerking, verzelfstandiging van overheidstaken, privatisering, een terugtrekkende overheid. Dat het neoliberalisme zo de boventoon voerde had uiteraard invloed op het politieke beleid, dus ook op het onderwijsbeleid.

Termen als 'tunnelvisie' en 'politiek-ideologisch' gebruikt de commissie-Dijsselbloem zonder ze nader te definiëren. In haar optiek ging er iets mis met de brede overeenstemming over 'de keuze om bijvoorbeeld in de onderbouw van het voortgezet onderwijs een breed curriculum aan te bieden gericht op burgerschapsvorming'.⁸ Dat op zichzelf past, aldus de commissie, binnen het mandaat van de overheid: het gaat daar om het 'wat'. Problemen ontstonden er vanwege 'de politiek-ideologische inkleuring van de plannen, de ongewenste sturing op de pedagogisch-didactische aanpak (het "hoe")', en de grote onderschatting van de implementatie van onderwijsvernieuwingen'.⁹

Dat er veel is misgelopen bij de implementatie van onderwijsvernieuwingen klopt. Dat de overheid zich niet te veel met de microsituatie in de scholen moet bezighouden is ook waar, al is het te kort door de bocht om te concluderen dat de overheid zich er in het geheel niet mee moet bezighouden.¹⁰ Fundamenteel is de fout die de commissie maakt door de hoofdoorzaak van het mislukken van de onderzochte onderwijsvernieuwingen te zoeken in een al te sterke politiek-ideologische inkleuring van die plannen. Het tegenovergestelde is waar: het was juist een aanzienlijke kleurloosheid, gekoppeld aan een overdaad aan ad hoc genomen besluiten

en pogingen tot bijsturen, die problemen in de hand werkte.

Onderwijsbeleid is een grondwettelijke taak van de overheid. Politici horen er sturing aan te geven vanuit hun ideologische overtuigingen. Op basis daarvan formuleren zij politieke opvattingen, zoals een visie op onderwijs.

Alleen een rationeel-ideologisch uitgangspunt kan richting geven aan langlopend, veelomvattend onderwijsbeleid

Daaruit ontstaat concreet onderwijsbeleid dat invloed heeft op de onderwijspraktijk — dus ook op de microsituatie. Het is van groot belang dat politici met betrokkenen communiceren over hun ideologische uitgangspunten en dat zij draagvlak creëren voor hun beleid. Dat zal ondersteund moeten worden met voldoende middelen en infrastructurele voorzieningen en er zullen duidelijke doelen en randvoorwaarden moeten worden gesteld. Maar de kern van de zaak blijft dat alleen een rationeel-ideologisch uitgangspunt richting kan geven aan langlopend, veelomvattend onderwijsbeleid.¹¹

Op het onderscheid tussen het 'wat' en het 'hoe' dat de commissie-Dijsselbloem hanteert levert Sietske Waslander scherpe kritiek in haar artikel in *SE-D*. Dat onderscheid is inderdaad nogal gekunsteld. Wat moet de overheid bijvoorbeeld doen met de constatering van de Rijksinspectie dat de daling van de prestaties in het rekenonderwijs geheel te wijten zijn aan het 'realistisch rekenen'?¹² Het gaat hier tegelijkertijd over de inhoud en de didactiek van het rekenen. Die zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Uit haar analyse van het broddelwerk van de overheid bij de onderwijsvernieuwingen in de afgelopen decennia trekt Waslander de conclusie dat de overheid zich dient terug te trekken

uit dit veld; zij heeft er hooguit nog een rol op hoofdlijnen. Waslander acht de voortekenen niet gunstig om 'überhaupt via parlementaire besluitvorming een consistent onderwijsbeleid te voeren waarmee meer verscheidenheid en dynamiek in het stelsel ontstaan'.¹³ Hier trapt ze, mijns inziens, in de val van het neoliberale denken, dat ertoe heeft geleid dat sinds de jaren tachtig Rijk en gemeenten op steeds grotere afstand van de scholen zijn komen te staan. In alle grote steden deed het gemeentebestuur het openbaar onderwijs in de uitverkoop, door een verzelfstandigd schoolbestuur (openbare stichting) voor deze scholen toe te staan. Tegenwoordig bedelen gemeenten bij de centrale overheid om instrumenten en bevoegdheden om moeilijke jeugd aan te pakken, maar een van

Bij de invoering van de basisvorming is scholen een veel te grote vrijheid gegeven — dat was de grondfout

de belangrijkste instrumenten daarvoor, het openbaar onderwijs, gaven ze zelf uit handen! Mijns inziens zou de conclusie uit het betoog van Waslander moeten zijn dat de overheid haar performance in het onderwijsbeleid moet verbeteren. Terecht wijst zij erop dat een consistent beleid voor de lange termijn een must is; alleen zo kan scholen duidelijkheid worden geboden. Zo'n beleid berust, noodzakelijkerwijs, op heldere ideologische keuzes.

GRONINGER EXPERTISE

Een voorbeeld. Neem nu de keuzes die Jacques Wallage maakte in de periode dat hij staatssecretaris van Onderwijs was, van 1989 tot 1993. Wallage kwam voor uiterst belangrijke beslissingen te staan over omvangrijke onderwijsvernieuwingen, waarbij de invoering van

de basisvorming het scharnierpunt vormde. Gebleken was dat leerlingen uit sociaal zwakkere milieus er nadeel van ondervinden als zij reeds op twaalfjarige leeftijd een schooltype moeten kiezen. Van gelijke kansen is in een verticaal georganiseerd onderwijsstelsel als het Nederlandse onvoldoende sprake.¹⁴ Uitgaande van de sociaal-democratische ideologie koos Wallage ervoor sociaal-zwakkere leerlingen op een hoger plan te brengen ('promotion de tous'), door de introductie van een breed vakkenaanbod voor alle leerlingen gedurende de fase van de 'basisvorming'. Gemeenschappelijk cultuurbezit zou men dat kunnen noemen, een minimumpakket waar alle leerlingen vertrouwd mee moeten worden gemaakt, uiteraard niet zonder rekening te houden met verschillen in kennis, vaardigheden, motivatie en interesse.¹⁵

Het is onzin om Wallage aan te rekenen dat hij als staatssecretaris politiek-ideologisch gekleurde keuzes maakte. Van een politicus mag men juist verwachten dat hij dat doet en dat hij zich daar goed bewust van is. De grondfout die ik constateer is een heel andere, namelijk dat er vanaf het moment van de invoering — Wallage verliet kort daarna het departement — een veel te grote vrijheid aan scholen is gegeven om de basisvorming naar eigen believen in te richten. Het was zeker niet zo dat scholen zich als makke schapen naar de slachtbank lieten leiden.¹⁶ Een belangrijke storende factor bij de implementatie van het beleid was bovendien het sterk confessioneel-ideologisch geladen artikel 23 van de Grondwet dat handelt over de vrijheid van onderwijs, in het bijzonder de vrijheid van inrichting van het bijzonder onderwijs. Al vrij snel vielen scholen terug op oude, bekende selectieprocessen die veelal gekoppeld waren aan het categoriale onderwijsstelsel in het voortgezet onderwijs. Verder had het mislukken van het beleid veel te maken met de grote onduidelijkheid over de concrete inhoud van de basisvorming, over het invoeringsproces en over de zin en strekking van de einddoelen van het beleid. Aan de facilitering schortte ook nog eens van alles.

Een interessante vraag is of bij een voortzetting van het staatssecretariaat van Wallage op het departement van onderwijs de koers wel zou zijn vastgehouden en of de gestelde doelen beter zouden zijn gerealiseerd via een consequente uitvoering van het beleid. Ik zou daar een positief antwoord op willen geven. Die overtuiging baseer ik op de successen die op onderwijsvlak werden geboekt in Groningen in de tijd dat Wallage daar wethouder was (1972-1981). Anders dan elders in het land verliepen complexe en langdurige onderwijsinnovaties in de stad Groningen tamelijk succesvol. Zo werd in het basisonderwijs een gemiddelde achterstand van drie standaardpunten op de Cito-toets ten opzichte van het landelijk gemiddelde weggewerkt. Niet alleen was Wallage de politiek-ideologische grondlegger van het lokale onderwijsbeleid, hij gaf ook stevig leiding aan de uitvoering ervan. In het achterstandenbeleid werd gekozen voor de 'cultuurvisie', niet voor de visie van het 'instrumenteel deficit' die in binnen- en buitenland zeer populair was.¹⁷ Uiteindelijk zou die route leiden naar de oprichting — sterk geïnspireerd door D66-wethouder Pijlman — van Vensterscholen, die tegenwoordig in het hele land bekendheid genieten onder de naam 'brede scholen'. Langzamerhand wint de cultuurvisie terrein op de deficitvisie, een ontwikkeling waarvan ook de brede aanpak van achterstandenproblematiek in de zogenoemde Vogelarijken getuigt.

VERSPLINTERING

Of in een onderwijsstelsel waar de eerste jaren van het voortgezet onderwijs zijn geïntegreerd — veel hooggeïndustrialiseerde landen kennen een middenschoolachtige constructie — de kansen van jongeren uit lagere sociale milieus groter zijn dan in een categoriaal systeem als het Nederlandse, waar de selectie al vroeg plaatsvindt, is overigens een vraag die door onderzoek niet eenduidig wordt beantwoord. Naar verschillen tussen de schoolloopbanen van jongeren is veel studie verricht.¹⁸ De verschillen in prestaties blijken klein te zijn; zwakke

leerlingen lijken in een geïntegreerd stelsel licht in het voordeel. Veel hangt af van welke differentiatievorm en didactische aanpak men kiest. Er zijn differentiatievormen (bijvoorbeeld niveaugroepen) binnen geïntegreerde scholen voor voortgezet onderwijs denkbaar die uiteindelijk dezelfde effecten hebben als een categoriaal systeem. Onderwijs socioloog Jaap Dronkers stelt dat het erom gaat leerlingen zo veel mogelijk (voor)bij latere selectiemomenten te brengen: hoe later die momenten, des te kleiner is de invloed van het gezinsmilieu.¹⁹

Het moet gaan om de 'promotion de tous' en dat principe conflicteert met het recht op vrije individuele ontplooiing

Een stelsel met een middenschool of een andere vorm van geïntegreerd onderwijs, bijvoorbeeld binnen een scholengemeenschap, kan die invloed helpen terugdringen en op die manier gelijke kansen bevorderen. De overdracht van gemeenschappelijk cultuurbezit aan alle jongeren kan zo ook worden gerealiseerd. Een voorwaarde is wel dat deze twee doelen dan ook werkelijk de belangrijkste intenties zijn achter het onderwijsbestel. Het moet gaan om de 'promotion de tous' en dat principe conflicteert met het recht op vrije individuele ontplooiing.

In Nederland zien we juist dat de structuur van de basisvorming zich als een kameleon aanpasse aan de individuele ontplooiingsmogelijkheden van scholieren. De overdracht van het gemeenschappelijke cultuurbezit, op een hoger niveau dan dat van de basisschool, is steeds verder uit beeld geraakt. Langzamerhand dreigt de fragmentatie in allerlei stroompjes uit de hand te lopen. Voor ieder knelpunt bij leerlingen wordt een nieuwe route bedacht. Met een dergelijke versplintering wordt het ideaal van gelijke kansen zeker niet dichterbij gebracht.

Het was mij dan ook een raadsel hoe men, toen midden jaren negentig de eerste ideeën over het vmbo de ronde deden, dacht tot een imagoverbetering van het vbo te komen terwijl het mavo de vrijheid werd gegeven om wel of niet met het vbo in één school samen te gaan. Bij de invoering van de wet in 1999 bleef die vrijheid bestaan. De naam van 'mavo' werd veranderd in theoretische leerweg, maar dit type onderwijs bleef zitten waar het zat: bij het avo. Intussen fungeren de mavo-leerlingen in me-

De fragmentatie in allerlei stroompjes dreigt uit de hand te lopen: voor ieder knelpunt bij leerlingen wordt een nieuwe leerroute bedacht

nige scholengemeenschap als een melkkoe om kleinere groepen in het havo/vwo mogelijk te maken. Veel vmbo-scholen zijn, kortom, de vbo-scholen gebleven die ze al waren, met dezelfde leerlingpopulatie als voorheen — of zelfs een gecompliceerdere, doordat enkele typen voortgezet speciaal onderwijs in het vmbo werden geïntegreerd. Daar dacht men de leerwegondersteuning voor uit. In feite is de ene opleiding waar alle kinderen werden voorbereid op een beroep, het vbo, nu opgedeeld in vier hiërarchische niveaus. Dat komt dus neer op een verdere verticalisering.

20 Dominant blijft de gedachte dat voor elke twaalfjarige bepaald kan worden in welke stroom hij of zij terecht moet komen. Er zijn er, zoals de commissie-Dijsselbloem, die denken dat door het scheppen van meer dwarsverbanden en grotere mogelijkheden tot stapeling er een betere op-, af- en doorstroming zal gaan plaatsvinden binnen hetzelfde gefragmenteerde onderwijssysteem. Ik plaats daar grote vraagtekens bij en vraag mij af wat daarvan de wetenschappelijke onderbouwing is. De commissie-

Dijsselbloem zet geen stap in de richting van een afzwakking van de categoriale en gefragmenteerde structuur van het voortgezet onderwijs. Zij voegt er zelfs nog een categorie aan toe: de arbeidsmarktgerichte leerweg.

Als deze verticalisering gepaard gaat met neoliberale maatregelen als vergroting van de marktwerking in het onderwijsveld en terugtrekking van de overheid (versterking van de concurrentie, 'de school als bedrijf', scholen louter op output beoordelen, de afrekencultuur), dan zal dat selectiemechanismen die de marktpositie van een school versterken extra aantrekkelijk maken — denk aan het weren van moeilijke leerlingen, toenemende segregatie van witte en zwarte scholen, groei van avo-scholengemeenschappen (met van het vmbo dus uitsluitend de theoretische leerweg) en toename van het aantal zelfstandige gymnasia. Het is een illusie te denken dat er op deze manier een gedegen, niet door afkomst beïnvloede doorstroming in de onderbouw van het voortgezet onderwijs tot stand zal komen. Door de bank genomen blijft elke leerling naar het type onderwijs gaan waar hij of zij voor lijkt voorbestemd: zo vader, zo zoon. Voor kinderen uit de nieuwe sociale onderklasse van allochtonen geldt dat zij overwegend naar het vmbo, met al zijn verschillende leerwegen, zullen blijven gaan, net als autochtone leerlingen uit de lagere sociaal-economische milieus.

EEN INSPIRERENDE VISIE

Het zal duidelijk zijn dat ik de door Waslander gesuggereerde initiatieven voor privatisering in het onderwijs niet onderschrijf.²⁰ Verdere onoverzichtelijkheid en fragmentering van het voortgezet onderwijs en vergroting van segregatieverschijnselen zullen daarvan het gevolg zijn. Ook nu al bestaat er, zoals eerder opgemerkt, een zeer grote vrijheid voor scholen om eigen beleid te voeren. De vraag is echter of hun sturend vermogen wel groot genoeg is; de suggesties van Waslander om dat te vergroten zijn wel de moeite waard.

Te twisten valt er ook over een andere gedachte, van Van den Bergh, dat voor de autochtone bevolking geldt dat 'de lagere strata (...) vrijwel "uitontwikkeld" zijn als het gaat om de bijdrage die de school kan leveren in het doorstromen naar het hoger onderwijs'.²¹ Voor leerlingen uit migrantenmilieus trekt zij nadrukkelijk een tegenovergestelde conclusie: hun onderwijskansen zijn nog onvoldoende tot ontwikkeling gebracht. Deze stellingname brengt de discussie in herinnering die eind vorige eeuw werd gevoerd naar aanleiding van het boek *The bell curve* van de Amerikanen Herrnstein en Murray.²² Daarin wordt gesteld dat de meritocratische werking van het onderwijs in de vs vrijwel optimaal is: de efficiency in de doorstroming is zeer groot. Het gevolg is dat de cognitieve elite steeds verder verwijderd raakt van de rest van de bevolking. Aangezien erfelijkheid volgens de auteurs in hoge mate (60%) het IQ bepaalt is meteen aangetoond waarom allerlei compensatie- en stimuleringsprogramma's mislukken. Op deze visie zijn veel felle reacties gekomen. Met hetzelfde materiaal van Herrnstein en Murray werd twee jaar later precies het omgekeerde aangetoond door Fischer et al.²³ — een mooi voorbeeld van de soms geringe eenduidigheid in de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek.

Behoedzaamheid is geboden. Voor je het weet wordt het gelijke-kansenbeleid bij het vuilnis gezet. Soms waait de wind uit onverdachte hoek. Zo bracht de Wiardi Beckman Stichting in 1992 het boekje *Een school om te kiezen* van Hans Wansink uit. Onderwijs kon volgens Wansink geen bijdrage leveren aan het verkleinen van sociale ongelijkheid.²⁴ Hij bepleitte verregaande liberalisering en introductie van het marktmechanisme in het onderwijs. In latere wbs-publicaties werden heel andere stellingen betrokken.²⁵

Hoewel haar felle aanklacht tegen een 'politiek-ideologische inkleuring' van onderwijsbeleid anders doet vermoeden, maakt ook de commissie-Dijsselbloem ideologisch gerichte keuzes. Daar is niets op tegen, sterker nog: po-

litici horen dat te doen. Het probleem is alleen dat de commissie de indruk wil wekken dat haar conclusies juist van ideologie gespeend zijn. In feite is de inslag van het advies van de commissie-Dijsselbloem een neoliberale: zij kiest voor grote autonomie voor de scholen, die gaan over het 'hoe'. De overheid bepaalt het 'wat' en toetst aan de hand daarvan de onderwijsresultaten. Voor het 'wat' moet eerst draagvlak gecreëerd worden bij de onderwijsbesturen en bij de professionals, de leraren. Dit alles vindt plaats

In de kern komt mijn kritiek op de commissie-Dijsselbloem erop neer dat zij het neoliberale tij van privatisering en marktwerking in het onderwijs laat voortkabbelen

binnen een onderwijsbestuurlijk stelsel waarin vele verantwoordelijkheden mét het bijbehorende geld — en dat zijn grote bedragen — in de afgelopen twee decennia door de overheid zijn overgedragen aan verzelfstandigde onderwijsbesturen. Zelfs het openbaar onderwijs is min of meer geprivatiseerd.

Dit proces is vergelijkbaar met de privatisering van tal van andere overheidsorganen (energiebedrijven, woningcorporaties, zorginstellingen). Het heeft de machtsverhoudingen drastisch gewijzigd. De rol van de overheid is zeer ingeperkt. De commissie-Dijsselbloem mag dan beweren dat de overheid haar regierol weer zal opeisen²⁶, zij laat na zich expliciet uit te spreken over wijziging van de neoliberale machtsverhoudingen. De reeks van instrumenten die zij voorstelt ter toetsing van de kwaliteit van het onderwijs op scholen komt daardoor in de lucht te hangen. Nu al zijn er tal van voorbeelden die duidelijk maken dat de overheid vrijwel met lege handen staat als onderwijsresultaten onder de maat zijn. Denk aan iederwijsscholen, slecht presterende scho-

len in de grote steden (waaronder scholen van islamitische signatuur), schooluitval in het mbo, tegenvallende resultaten van het rekenonderwijs, de vergroting van de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden, enzovoort. In de kern komt mijn kritiek op de commissie-Dijsselbloem erop neer dat zij het neoliberale tij van privatisering en marktwerking in het onderwijs laat voortkabbelen. Doordat zij verzuimt een alternatief te formuleren voor het neoliberale denken, maakt zij zichzelf tegen wil en dank medeplichtig aan deze zienswijze.

Daarnaast stel ik vast dat de commissie in haar denken over de vormgeving van het voortgezet onderwijs aan tunnelvisie lijdt: men wenst of durft niet te discussiëren over de lappendeken aan leerroutes in de onderbouw van het voortgezet onderwijs, laat staan over

de vraag of die fragmentatie wel bevorderlijk is voor een gelijke of, zo men wil, billijke verdeling van onderwijskansen. Daar lijkt een taboe op te rusten. De integrerende functie van de onderbouw wordt afgewezen en zelfs veroordeeld.²⁷ Het streven naar gedeeld cultuurbezit voor alle burgers van morgen raakt op deze manier steeds verder buiten beeld. De segregatie van bevolkingsgroepen zal er eerder door worden bevorderd dan geremd.

Het is van groot belang dat de Partij van de Arbeid deze thema's grondig bespreekt. Zij moet niet schromen om, uitgaande van haar ideologie, een consistente langetermijnvisie te ontwikkelen. Geboden is een inspirerend, sociaal-democratisch antwoord op de sterke neoliberale trends in ons onderwijs en het onderwijsbeleid.

Noten

- 1 R. J. in 't Veldt, 'Het broddelwerk van Dijsselbloem', in: *NRC Handelsblad*, 14 april 2008.
- 2 G. van den Bergh, 'Laat geen enkel talent verloren gaan. De actualiteit van sociaal-democratische onderwijsidealën', in: *s&d* 2008/4, p. 11-20. S. Waslander, 'Minder overheid voor meer dynamiek in het onderwijs', in: *s&d* 2008/10, p. 44-53.
- 3 Commissie-Dijsselbloem, *Tijd voor onderwijs*, Den Haag: Tweede Kamer, 2008, p. 129-130.
- 4 F.R. Ankersmit, *Macht door representatie. Exploraties III: politieke filosofie*, Kampen, Kok Agora, 1997, p. 295.
- 5 R. Boudon, *L'idéologie. L'origine des idées reçues*, Fayard, 1986.
- 6 Het citaat is van Joop Goudsblom (zie J. Goudsblom, *Balans van de sociologie*, Utrecht, Het Spectrum, 1974, p.135) die de omschrijving van het begrip 'ideologie' heeft overgenomen van Clifford Geertz. Zie C. Geertz, 'Ideology as a cultural system', in: D.A. Apter, *Ideology and discontent*, Londen, The free press of Glencoe, 1964, p. 64. De etnoloog Geertz leverde, evenals de postmodernisten, impliciet kritiek op het verlichtingsdenken.
- 7 G. Voerman, 'Bij een feestrede van F. Bolkestein. Over hybris en historie', in: *s&d* 1998/4, p. 176.
- 8 Commissie-Dijsselbloem, *ibid.*, p. 131.
- 9 *Ibid.*
- 10 Zie ook S. Waslander, *ibid.*, p. 48.
- 11 Een belangrijke conclusie in mijn proefschrift (zie noot 16).
- 12 Inspectie van het onderwijs, *De staat van het onderwijs, Onderwijsverslag 2006/2007*, Utrecht, 2008, p. 173.
- 13 S. Waslander, *ibid.*, p. 50.
- 14 Zeker ook allochtone leerlingen krijgen vaak een te laag advies voor het voortgezet onderwijs. Zie C. Speksnijder, 'Allochtone leerling vaak onderschat', in: *de Volkskrant*, 13 mei 2008, p. 1.
- 15 Zie bijvoorbeeld: Gemeentebestuur Groningen, *Schoolplan 1984*, Leon van Geldermiddenschool, Groningen, 1984.
- 16 Zie B. H. ten Bruggencate, *Het laatste kwartier, Gelijke kansen in het Groninger onderwijsbeleid in de jaren 1975-2000*, Assen, Van Gorcum, 2005 (proefschrift), p. 206-210. Dit historisch-onderwijssociologische onderzoek heeft betrekking op het basisonderwijs en de eerste fase van het voortgezet onderwijs in Groningen. De invloed van het landelijke beleid op het plaatselijke beleid kwam daarin aan de orde. Ideologische strijd werd in het Groningse niet gemeden. Groningen is de stad waar de eerste nieuwe middenschool werd gesticht en — onder een andere naam — de eerste 'brede school'.
- 17 Het voert te ver om deze twee visies op het gelijke-kansenbeleid hier verder uit te werken (zie daarvoor: B. H. ten Brug-

- gencate, *ibid.*, p. 31-55). Tegen de achtergrond van discussies over 'tunnelvisie' en ideologie is het wel goed om op te merken dat decennialang is vastgehouden aan de deficitvisie, terwijl de achterstanden bij leerlingen niet werden ingelopen, zoals de Rekenkamer in 2001 constateerde. Zie Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Aanpak Onderwijsachterstanden, Rapport Algemene Rekenkamer 'Bestrijding van onderwijsachterstanden'*, kamerstuk 27020 nr. 22, vergaderjaar 2000-2001.
- 18 Zie bijvoorbeeld: J.L. Peschar, 'Hoe vertellen we het meneer Van Kemenade? Over onderwijs en verdelingsvraagstukken', in: *S&D* 1989/1, p. 42-47. J.L. Peschar, *Over kennis en kansen*, Groningen, RUG, 1989. H. Fend, *Gesamtschule in Vergleich. Bilanz der Ergebnisse des Gesamtschulversuchs*, Weinheim, Beltz, 1982.
- J. Dronkers, 'Gelijkheid van onderwijskansen: een illusie?', in: *S&D* 1993/9, p. 405-411.
- 19 J. Dronkers, *ibid.*
- 20 S. Waslander, *ibid.*, p. 50.
- 21 G. van den Bergh, *ibid.*, p. 15.
- 22 R.J. Herrnstein en Ch. Murray, *The bell curve. Intelligence and class structure in American life*, New York, The Free Press, 1994.
- 23 C.S. Fischer et al., *Inequality by design. Cracking the bell curve myth*, Princeton, Princeton University Press, 1996.
- 24 H. Wansink, *Een school om te kiezen, Naar een actuele onderwijspolitiek*, Amsterdam, Bert Bakker/WBS, 1992. 'Recent onderzoek ondersteunt de stelling dat substantiële verkleining van verschillen tussen sociale groepen door middel van het onderwijs een illusie is', aldus de auteur (p.11). Hij pleit voor 'liberaliseren (...), professionaliseren (...), innoveren (...) en controleren, alsmede herstructureren' (p.16).
- 25 Zie *Leergeld. Sociaal-democratische onderwijspolitiek in een tijd van nieuwe verschillen*, Amsterdam, Mets & Schilt/WBS, 2005. Zie ook Jaap Dronkers, *Ruggengraat van ongelijkheid. Beperkingen en mogelijkheden om ongelijke onderwijskansen te veranderen*, Amsterdam, Mets & Schilt/WBS, 2007.
- 26 'Den Haag eist de regie weer op', interview met Jeroen Dijsselbloem, in: *de Volkskrant*, 13 februari 2009, p. 2.
- 27 Commissie-Dijsselbloem, *ibid.*, p. 132.

Hoe verder met het voortgezet onderwijs? (2)

Het beroepsonderwijs: zonder maatwerk geen vakwerk

STAF DEPLA & MARIJKE LINTHORST

Het sociaal-democratisch ideaal van gelijke kansen op zelfontplooiing voor allen — ongeacht afkomst, achtergrond of inkomen — heeft nog niets van zijn waarde verloren. De motor van de emancipatiemachine was en is het onderwijs: dankzij het onderwijs is het in de vorige eeuw in relatief korte tijd gelukt om arbeiderskinderen een grote achterstand te laten inlopen en hun een eerlijke kans op een goede toekomst te bieden. Anno 2009 zijn onder de kwetsbaarste leerlingen veel nakomelingen van migranten.¹ Zal de sociaal-democratie haar opdracht ook voor hen waarmaken?

24 Om alle leerlingen in staat te stellen hun talenten optimaal te ontplooien, opdat zij volwaardig kunnen meedoen in onze samenleving, moet het onderwijs van hoge kwaliteit zijn. Dat garanderen is een kerntaak van de overheid. Niet voor niets staat er in het eerste lid van artikel 23 van de Grondwet: 'Onderwijs is een voorwerp van aanhoudende zorg van de regering.' Ten onrechte wordt dit eerste lid nogal eens overvleugeld door het tweede deel van hetzelfde artikel 23, over de vrijheid van de inrichting van het onderwijs.

Burgers moeten erop kunnen vertrouwen dat de overheid niet wegkijkt, maar haar verant-

Over de auteurs Staf Depla is lid van de Tweede Kamer voor de Partij van de Arbeid. Marijke Linthorst is redacteur van S&D en lid van de Eerste Kamer voor de Partij van de Arbeid.

Noten zie pagina 29

woordelijkheid neemt wanneer de kwaliteit van het onderwijs in het geding is. Daarom is het zo pijnlijk dat de parlementaire onderzoekscommissie over de onderwijsvernieuwingen in het voortgezet onderwijs, de commissie-Dijsselbloem, in haar eindrapport moest concluderen dat het beoogde doel van de vernieuwing, namelijk het verbeteren van onderwijskansen voor kinderen in kwetsbare posities, niet is bereikt.² Of zoals het kabinet in zijn beleidsreactie schrijft: 'In een poging alle leerlingen naar een zo hoog mogelijk niveau te tillen, kreeg een flink aantal leerlingen onderwijs aangeboden dat niet bij hen paste.'³ Zwakke en kwetsbare leerlingen die goed onderwijs juist zo hard nodig hebben, vallen nu te vaak tussen wal en schip.

Om echt het beste uit kinderen te halen, zullen we ambitieus met talent om moeten gaan en kunnen we niet teruggrijpen op eenvormige oplossingen. Juist voor kwetsbare leerlingen geldt dat gelijke kansen vragen om ongelijke behandeling.

OVERVLOED AAN DOELEN

De meeste leerlingen in het voortgezet onderwijs (54%) gaan naar het vmbo. Dat schooltype presteert veel beter dan veel mensen denken, concludeerde de commissie-Dijsselbloem, maar het negatieve imago is hardnekkig. Het vmbo is een schooltype geworden waar je niet voor kiest, maar waar je naartoe gaat als er 'niet méér in zit'.

De oorzaak ligt in de lage status van de beroepsrichtingen waar het vmbo voor opleidt, maar ook in concrete problemen die zich op sommige scholen, met name in de grote steden, voordoen: onveiligheid (de straatcultuur die binnendringt op de scholen), de soms problematische kwaliteit van het onderwijs en de concentratie van zorgleerlingen.

In dit licht mag de Partij van de Arbeid ook zichzelf de nodige verwijten maken. Het vmbo is — onder directe verantwoordelijkheid van bewindslieden van PvdA-huize — opgezet met de beste bedoelingen: er moest een betere aansluiting van het vbo op het mbo gerealiseerd worden. Het was nadrukkelijk de bedoeling dat het vmbo geen eindonderwijs zou zijn, maar *voorbereidend* middelbaar beroepsonderwijs. Om dit te bewerkstelligen werden de mavo en het vbo samengevoegd in het vmbo. Bovenop deze operatie, die al ingewikkeld genoeg was, kwamen twee andere ontwikkelingen, te weten invoering van de basisvorming en de opheffing — in het kader van ‘Weer samen naar school’ — van de vso-lomscholen. Leerlingen die voorheen naar het voortgezet speciaal onderwijs werden verwezen, moesten voortaan, met extra middelen, worden opgevangen in het vmbo. Als klap op de vuurpijl werd er een grootscheepse schaalvergroting ingezet in het mbo. Achteraf kunnen we constateren dat het vmbo overladen is met een overvloed aan beleidsdoelstellingen.

Als Nederland een kenniseconomie wil zijn, dan vormt het middelbaar beroepsonderwijs het fundament daarvan. Toch lijken velen te denken dat het niet erg is als het uitvoerende werk wordt uitbesteed aan lagelonenlanden, zolang de know-how maar hier blijft. Het is de vraag of het zo zal werken; kennis kan zich ook daar vestigen waar de productie plaatsvindt. Bovendien heeft onze maatschappij behoefte aan vakmensen hier ter plekke. Loodgieters, elektromonteurs, metaalbewerkers en timmerlieden zijn nauwelijks te krijgen; in het onderwijs en de verzorging zullen ook de komende jaren veel mensen nodig zijn.

Tel daarbij op dat bijna de helft (40%) van de leerlingen uit het mbo doorstroomt naar het ho-

ger beroepsonderwijs en het belang van vmbo en mbo is glashelder. Toch hebben we het jarenlang verwaarloosd. Als we daar nu meer aandacht aan willen besteden komt onmiddellijk de vraag op hoe het mbo zijn vakmensen moet opleiden. Voor ons staan twee criteria centraal. Ten eerste: er moet ruimte zijn voor maatwerk en differentiatie, zodat leerlingen het onderwijs krijgen dat bij hen past en zij daadwerkelijk geboeid worden door hun lessen. Ten tweede: het onderwijs moet leerlingen structuur bieden en ook iets van hen verwachten, eisen aan hen stellen.⁴

HOOFD OF HANDEN

Voor leerlingen die beter in de praktijk leren dan in de schoolbankjes of die al jong weten waar ze heen willen, moeten vak- en/of ambachtsscholen worden ingericht. Zo krijgt deze groep een kans om op jonge leeftijd een beroepsgerichte, specialistische opleiding te volgen. Bij de vorming van het vmbo was dit uitdrukkelijk niet de bedoeling. De basisvorming en het voorbereidende karakter van het vmbo moesten ervoor zorgen dat ieder-

Vmbo-leerlingen worden niet geselecteerd op wat ze kunnen, maar op wat ze niet kunnen

een zou beschikken over een bepaalde hoeveelheid kennis, waarmee niet alleen volwaardig op de arbeidsmarkt gestart kan worden, maar

25

waarmee ook de grondslag gelegd is om nieuwe ontwikkelingen bij te benen. Dat is een mooi ideaal, maar in de praktijk heeft het niet zo gewerkt. De talenten van veel vmbo-leerlingen sluiten niet aan bij een theoretische aanpak. Zij zijn vaak praktisch ingesteld en leren met hun handen. Door de nadruk op de algemeen vormende vakken is een averechts resultaat bereikt. Waar het de bedoeling was om het vmbo mee te nemen in de vaart der volkeren, is het vmbo voor veel

leerlingen en hun ouders verworden tot een negatieve keuze. Je gaat niet naar het vmbo omdat je ergens goed in bent, maar omdat je niet in staat bent havo of hoger te doen. Anders gezegd: vmbo-leerlingen worden niet gewaardeerd en geselecteerd op wat ze kunnen, maar op wat zij niet kunnen.

Hét argument voor algemeen vormende vakken is altijd geweest dat kennis in de hedendaagse complexe samenleving snel verouderd. Een vroege specialisatie zou er dan al snel toe leiden dat deze leerlingen op een doodlopende weg terecht komen. Wij denken dat dit niet zo'n vaart loopt. Ook op het werk wordt er voortdurend bijgeleerd: technieken veranderen en werknemers veranderen mee. Bovendien is algemeen vormende kennis niet per definitie bestand tegen veroudering. Een pleidooi voor dit soort kennis legt al helemaal weinig gewicht in de schaal als de leerling afhaakt en zonder diploma de school verlaat omdat hij deze kennis niet ziet zitten.

Wat wij bepleiten behelst geen terugkeer naar vroeger. De tijden zijn veranderd, alleen al het gereedschap waarmee wordt gewerkt is anders dan vroeger. Er worden ook allerlei nieuwe manieren ontwikkeld om leerlingen met vakken kennis te laten maken. In Zeeland is een vmbo-school gestart met een beroepsgerichte opleiding Multimedia, Theater en Vormgeving. Hierdoor komen jongeren op een voor hen aansprekende manier toch in aanraking met onder meer lichttechniek en decorbouw. Vaak stromen zij daarna door naar technische mbo-opleidingen waarmee ze met gemak werk vinden.

Het valt niet te ontkennen dat de expertise van scholen om wat moeilijkere leerlingen binnenboord te houden enorm is toegenomen. Dat is winst. Tegelijkertijd moeten we erkennen dat het beleid is doorgesloten. Tot op zekere hoogte kunnen zwakkere leerlingen zich optrekken aan sterkere leerlingen. Maar dat gaat alleen op als het om een beperkte groep zwakkere leerlingen en een grote groep sterkere leerlingen gaat. De poging om de zwakken zich te laten optrekken aan de sterken is in het vmbo doorgeslagen, ten koste van de relatief sterke leerlingen.

Op de laagste niveaus van het vmbo zitten nu vaak te veel leerlingen met verschillende problemen in één klas. Overbelaste leerlingen, leerlingen met leer- of gedragsproblemen, maar ook leerlingen voor wie het niveau eigenlijk te hoog is, kunnen de sfeer in de klas ernstig onder druk zetten. Zij vragen meer aandacht dan de docent normaal gesproken kan bieden (zoals een vmbo-docent het eens omschreef: 80% van je aandacht en energie gaat zitten in 20% van je leerlingen). Dat is vooral ten koste gegaan van de 'gewone', relatief sterke vmbo-leerlingen. Zij kregen niet het kwalitatief goede onderwijs dat zij verdienen. En dat heeft op zijn beurt het imago van het vmbo geen goed gedaan.

Veel zwakke leerlingen zijn gebaat bij een leerling/gezel/meester-opbouw met duidelijke regels en afspraken. Voor kinderen die van huis uit al de nodige bagage mee krijgen, kan zelfstandig leren positief uitpakken. En als het dat niet doet, dan is er nog geen man overboord: de ouders schieten wel te hulp. Voor kinderen die van huis uit minder mee krijgen of van wie de thuissituatie ingewikkeld is, kan zelfstandig leren leiden tot een gebrek aan structuur. Dat kan desastreus uitpakken. Hoe meer deze leerlingen aan hun lot worden overgelaten, hoe groter de kans dat hun talenten niet tot hun recht komen.

Bij de begeleiding van zorgleerlingen moeten scholen veel meer ondersteuning krijgen. Naast onderwijs moeten ook andere instellingen (bijvoorbeeld sport, cultuur, huiswerkbegeleiding) deze jongeren een aanbod kunnen doen. Dit biedt jongeren een kans om te ontvluchten aan

De opheffing van de vso/lom-scholen⁵ heeft negatief uitgedaakt voor het vmbo. Het project 'Weer samen naar school' is opgezet om een halt toe te roepen aan de groei van het aantal verwijzingen naar het speciaal onderwijs. Enerzijds was dat een bezuinigingsmaatregel, anderzijds wilde men voorkomen dat er om al te lichte redenen doorverwezen werd: niet ieder kind met een vlekje hoort thuis op het speciaal onderwijs.

een negatieve straatcultuur en het compenseert de gebrekkige ondersteuning van thuis voor een succesvolle schoolloopbaan. Om de docenten te ontlasten moeten scholen de mogelijkheid krijgen extra zorg in te schakelen zoals maatschappelijk werk of jeugdzorg. Dat geldt vooral voor de leerlingen die zoveel problemen met zich meesjouwen, dat zij niet aan leren toekomen. Het kan niet zo zijn dat de school daar als enige verantwoordelijk voor is. Leerlingen die niet te

De poging om de zwakken zich te laten optrekken aan de sterken is doorgeslagen, ten koste van de relatief sterke leerlingen

handhaven zijn en leerlingen die zich misdragen moeten terechtkunnen op een school die bij hen past. Ouders mogen daar geen vetorecht over uitoefenen. Jongeren met gedragsproblemen moeten opgeleid worden voor een plaats op de arbeidsmarkt.

Zolang scholen onvoldoende mogelijkheden hebben om zorgleerlingen te begeleiden en zo nodig te verwijzen, zal het imago van het vmbo niet verbeteren. We kunnen allerlei maatregelen bedenken om ouders ervan te weerhouden hun kinderen naar de 'betere' vmbo-scholen te sturen en zo de problematiek beter over de vmbo-scholen te spreiden, maar dat zal niet werken. Want laten we eerlijk zijn: niemand wil zijn kind graag tussen gedragsgestoorde medeleerlingen. En dat geldt met name voor kinderen die toch al niet zo sterk in hun schoenen staan.

TAALACHTERSTANDEN

Leerlingen moeten ook meer ruimte krijgen om weloverwogen keuzes te maken en verkeerde keuzes te herstellen. Voor een deel van de jongeren die naar het vmbo gaan, is niet duidelijk of dit schooltype het meest geschikt voor hen is.

Met name bij kinderen die de Nederlandse taal onvoldoende beheersen, is het vaak moeilijk in te schatten welk niveau zij aankunnen. Soms worden zij overschat, soms ook onderschat. Wat deze kinderen eigenlijk nodig zouden hebben is een soort 'voetklas' bij het voortgezet onderwijs, waar zij intensief Nederlands krijgen en waar pas daarna getest wordt welk type vervolgonderwijs het meest geschikt voor hen is. Individuele vmbo-scholen in Rotterdam hebben daartoe wel eens een poging gedaan, maar het is voor geen enkele school financieel haalbaar gebleken.

Onder de naam Kopklas bestaat zo'n klas in Utrecht voor jongeren die op latere leeftijd naar Nederland komen. Gebleken is dat het geven van intensieve lessen Nederlands effectief is: het niveau van de Cito-score is in de afgelopen vijftien jaar met gemiddeld tien punten gestegen; van 526 naar 536, dat wil zeggen van vmbo-k naar havo-niveau. Natuurlijk lossen extra lessen Nederlands niet alle problemen op. Maar voor een deel van de jongeren kan het net dat extra zetje geven dat zij nodig hebben. Dat zou niet voorbehouden moeten zijn aan kinderen die op latere leeftijd naar Nederland komen. Ook kinderen die in Nederland geboren en getogen zijn kunnen er baat bij hebben.

STAPELEN EN DOORSTROMEN

Sommige leerlingen, laatbloeiers bijvoorbeeld, ontdekken halverwege een bepaalde studierichting dat ze de verkeerde keuze hebben gemaakt. Deze leerlingen moeten de mogelijkheid krijgen om, eventueel via langere routes in het onderwijs, hun talenten alsnog te ontplooiën. Verkeerd kiezen is geen probleem als deze fout in de loop van iemands schoolloopbaan hersteld kan worden. 'Inefficiënte leerroutes', zoals de PvdA ze in de jaren negentig noemde, moeten niet belemmerd worden, er moet juist ruim baan gemaakt worden voor 'doorstromers en stapelaars'.

Dat betekent — om te beginnen — dat de maximale verblijfsduur in het vmbo moet worden afgeschaft. Vmbo-leerlingen krijgen nu vijf jaar de tijd om de vierjarige opleiding te

voltooien. Overschrijden zij deze termijn, dan moeten ze overstappen naar het mbo of naar het particulier onderwijs. Vmbo-leerlingen die zonder diploma van school gaan (of in dit geval: moeten) stromen, zoals dat heet, 'drempelloos' in bij het mbo: mbo-opleidingen zijn verplicht deze leerlingen aan te nemen. Dat lijkt goed geregeld, maar dat is het niet. Gebleken is dat een niet onaanzienlijk deel van de uitval in het mbo veroorzaakt wordt door het feit dat voor veel vmbo-leerlingen de overstap van het relatief kleinschalige vmbo naar het veel grootschaliger mbo niet eenvoudig is. Leerlingen zonder vmbo-diploma lopen een nog groter risico op voortijdige schooluitval dan leerlingen mét een vmbo-diploma. Dit pleit voor een ruimere verblijfsduur in het vmbo.

Ook de doorstroming van vmbo-t naar mbo en havo moet makkelijker gemaakt worden. Scholen moeten de mogelijkheid krijgen om in hun vakkenaanbod onderscheid te maken tussen leerlingen die naar het mbo zullen doorstromen

Scholen worden beoordeeld op rendement. Dat leidt tot sterk risicomijdend gedrag

28 en leerlingen die doorgaan naar de havo. Derde- en vierdeklassers vmbo-t die naar het mbo gaan, kunnen dan een extra beroepsgericht vak volgen, waardoor ze beter kunnen ontdekken waar hun interesses en talenten liggen. De kans op uitval in het mbo wordt hierdoor kleiner. De leerlingen die naar de havo doorstromen kunnen zich met een extra vak beter voorbereiden op dat niveau.

Laat scholen vmbo/havo/vwo-brugklassen bieden, maar ook vmbo/mbo2-trajecten. Het aanbieden van geïntegreerde trajecten maakt het leerlingen die zich verder willen scholen, makkelijker om door te stromen, zonder dat zij daarvoor hoeven over te stappen naar een andere (grootschalige) instelling. Zij kunnen een startkwalificatie behalen in de eigen vertrouwde omgeving van het vmbo. Dat verkleint de kans op uitval.

WAT IS RENDEMENT?

Niet alleen op het vmbo, ook op havo en vwo is nog de nodige winst te behalen. Scholen worden (door de inspectie, maar bijvoorbeeld ook in de ranglijst van *Trouw*) vooral beoordeeld op het rendement dat zij behalen. Dat rendement wordt bepaald aan de hand van een aantal criteria, zoals het aantal leerlingen dat zonder vertraging het diploma haalt en de cijfers van het eindexamen. Dat leidt in de praktijk tot sterk risicomijdend gedrag van scholen en het kan haaks komen te staan op de maatschappelijke doelstelling om 'uit ieder kind te halen wat erin zit'. Want waarom zou je je als school sterk maken voor een kind dat met een jaartje extra vwo zou kunnen halen, als dat een negatieve aantekening oplevert? Scholen vinden het vaak eenvoudiger en lucratiever om de betrokken leerling af te laten stromen naar de havo: minder risico op zittenblijven en een grotere kans op een hoog gemiddeld eindexamencijfer.

Er is alle reden om deze tot risicomijdend gedrag leidende rendementsmeting op de helling te zetten — niet alleen omdat Nederland alle potentieel nodig heeft om de (zelf ondergeschreven) Lissabondoelstelling te behalen, maar vooral omdat het bizar is dat wij de ambities en de mogelijkheden van jonge mensen beperken door het rendement van scholen op een bepaalde manier te meten. Beloon scholen als zij uit een kind halen wat erin zit in plaats van ze daarvoor te straffen.

In de geschetste context is het begrijpelijk dat ouders en leerlingen steeds vaker voor een categoriaal schooltype kiezen. Met name de belangstelling voor categorale gymnasia is ieder jaar vele malen groter dan het aantal beschikbare plaatsen. Lotingen leiden niet alleen tot teleurstelling bij de uitvallers maar ook steeds vaker tot rechtszaken. Tot nu toe is er politiek weinig animo om in de gebleken behoefte te voorzien. Het is gemakkelijker deze vraag af te doen als elitair gedrag van ouders die hun kind liever op een 'witte' school zien dan op de gymnasium- of vwo-afdeling van een brede

scholengemeenschap. Feit is echter dat in de huidige systematiek juist op een brede scholengemeenschap het risico dreigt van afstroom. Een categorale school kán leerlingen niet laten afstromen en zal dus meer zijn best doen om iedereen binnenboord te houden. Dit argument staat nog los van het gegeven dat de belangstelling voor categorale gymnasia en categorale vmbo-t's ook gezien moet worden als een uiting van het verlangen van ouders en kinderen naar onderwijs met een menselijke maat: kennen en gekend worden, daar gaat het om.

GEEN TABOES

Voor sociaal-democraten is het een dure plicht om het onderwijs zó vorm te geven dat ieder kind, ongeacht zijn of haar afkomst, achtergrond of inkomen, in staat wordt gesteld zijn of haar talenten maximaal te ontplooiën. Gelukkig staat onderwijs weer op de agenda. Het kabinet zet in op verhoging van het niveau van de docentenopleidingen, een betere beloning en het stimuleren van bijscholing. Dat is ook nodig: goed onderwijs staat of valt met goede en bevlogen docenten. Wij hebben er in deze bijdrage een aantal maatregelen aan toegevoegd: integrale vmbo-mbo2-trajecten; ruim baan voor stapelen en doorstroom; het niet-afstraffen van scholen die méér uit kinderen halen; het opheffen van de maximale verblijfsduur in het vmbo en een jaar intensieve taallessen voor leerlingen bij wie twijfel bestaat over het niveau dat zij aankunnen.

Maar het gaat niet alleen om concrete maatregelen. Het gaat ook — en misschien wel vooral —

om de manier waarop wij de 'aanhoudende zorg' voor het onderwijs vormgeven. Naar ons oordeel betekent dit dat de overheid niet mag wegstijven als de kwaliteit van het onderwijs in het geding is. Zelfs niet als hierdoor heilige huisjes omver worden geschopt.

Een voorbeeld: wat te doen met zwakke scholen die onvoldoende vooruitgang boeken? De vrijheid van onderwijs is een groot goed. Maar de overheid is eindverantwoordelijk voor de kwaliteit ervan — terecht, het gaat tenslotte om de toekomst van kinderen en om gemeenschapsgeld. Zwakke scholen moeten worden bijgestaan met een soort EHBO van topdocenten en topschoolleiders. Maar als dat niet helpt moet uiteindelijk de bekostiging ingetrokken kunnen worden. Hiertoe ligt nu een wetsvoorstel in de Tweede Kamer. De besturen wijzen dit wetsvoorstel af met artikel 23 van de Grondwet in de hand. De vrijheid van onderwijs moet echter niet worden verward met het recht om slecht onderwijs te geven. Dat recht bestaat niet.

Die eenvoudige waarheid moet ook gevolgen hebben voor het recht om een school te stichten. Zou dat recht ook moeten gelden voor schoolbesturen die al een aantal zwakke of zelfs zeer zwakke scholen onder hun hoede hebben? Hebben deze schoolbesturen niet al bewezen dat zij hun taak niet aankunnen? Wij menen dat de grondwettelijke aanhoudende zorg van de overheid in dit soort gevallen ertoe verplicht om 'nee' te zeggen.

Met dank aan Rosalie Kommers voor haar bijdrage aan dit artikel.

Noten	Tweede Kamer, 2008.	die wij in dit artikel ontvouwen is terug te vinden in deze publicatie, die mede is gebaseerd op ervaringen van mensen uit de onderwijspraktijk.
1 Zie Greetje van den Bergh, 'Laat geen enkel talent verloren gaan. De actualiteit van sociaal-democratische onderwijsidealën', in: <i>SED</i> 2008/4, p. 11-19.	3 Beleidsredactie 'Tijd voor onderwijs', Den Haag: 30 mei 2008.	5 Vso = voortgezet speciaal onderwijs. Lom = leer- en opvoedingsmoeilijkheden.
2 Commissie-Dijsselbloem, <i>Tijd voor onderwijs</i> , Den Haag:	4 Onlangs bracht de Tweede Kamerfractie van de PvdA een boekje uit, getiteld <i>Vmbo: ruim baan voor talent</i> (Den Haag, april 2009). Een deel van de ideeën	

Het publieke belang moet terug op de Europese agenda

Met de verkiezingen voor het Europees Parlement in het vooruitzicht, blikt Max van den Berg terug op zijn tijd als Europarlementariër. Hij onderstreept het belang van een Europees sociaal beleid als tegenwicht voor de wetten van de interne markt. Europees beleid biedt ook een wenkend perspectief voor de Nederlandse grensregio's. Waar de nationale overheid geen brood ziet in de aanleg van de Zuiderzeelijn tussen de Randstad en Groningen, vormt deze 'voor Europa de strategische verbinding met Duitsland, Scandinavië en de Baltische staten'.

MAX VAN DEN BERG

In 2007 schreef ik een praktisch boekje vanuit mijn ervaring als Europarlementariër: *Werkplaats Europa*. Het was bedoeld voor jongeren in de laatste jaren van het voortgezet onderwijs, maar werd uiteindelijk ook veel gelezen door volwassenen. Er bleek grote behoefte te bestaan aan concrete antwoorden op vragen uit de Europese praktijk.

30 Waarom die titel? Omdat de Europese Unie op dat moment mijn dagelijkse werkterrein was, maar ook om te laten zien hoe hard er wordt gewerkt in Brussel om creatieve oplossingen te vinden voor grensoverschrijdende problemen in een Europa dat steeds nauwer

Over de auteur Max van den Berg is commissaris van de koningin in de provincie Groningen en voormalig delegatieleider van de PvdA in het Europees Parlement. Hij schreef dit artikel samen met Ingelise de Boer, voorheen zijn assistent.

verbonden raakt. Ik vertelde ook hoe eenvoudig het is om je te verliezen in Brussel en hoe belangrijk het is om elke week een paar dagen aan het werk te zijn in Nederland, om niet het contact met de dagelijkse realiteit kwijt te raken. Mensen waardeerden dit inkijkje in mijn leven. Europa kwam uit de achterkamertjes. Bekend maakt bemind.

Inmiddels bekijk ik die dagelijkse praktijk van Europa uit een andere hoek: vanuit een provincie die in een uithoek van Nederland ligt maar midden in het hart van een van de belangrijkste Europese regio's. Ook nu weer probeer ik me niet te verliezen op de vierkante centimeter, maar steeds over de Groningse provinciegrens te kijken richting Den Haag, Brussel en verder. Vanuit deze positie zie ik pas hoeveel we bereikt hebben in die jaren in het Europees Parlement.

Nu de Europese verkiezingen voor de deur staan, komen veel onderwerpen terug die ook

vijf en tien jaar geleden een grote rol speelden tijdens de campagne. Hoe houd je Europa bestuurbaar, ook met 25, 27 of straks misschien wel 30 lidstaten? Hoe ga je om met privatiseringen en hoe houd je noodzakelijke diensten in publieke handen? Waar liggen de grenzen van Europa? Hoe kunnen we gezamenlijk met alle Europese landen een rol blijven spelen op het wereldtoneel? En bovenal, hoe zorgen we ervoor dat iedereen zijn eigen identiteit kan behouden terwijl de grenzen om ons heen langzaam vervagen? Vraagstukken die niet gemakkelijk zijn op te lossen, maar waar wij ons als sociaal-democraten jarenlang actief mee hebben beziggehouden.

Er wordt wel gezegd dat de Nederlandse houding ten opzichte van Europa is veranderd na het 'nee' van de Nederlandse bevolking tegen de Europese grondwet. Maar veel van de zorgen die mensen hebben over Europa leven al veel langer en zijn niet pas ontstaan in 2005. Europa is altijd ver weg geweest voor de gemiddelde burger. De negatieve uitslag van het referendum en de daaraan gepaarde anti-Europa-stemming hebben veel weg van het oplaaieren van een sluimerende veenbrand. Een veenbrand die de nationale regering mijns inziens overigens deels over zichzelf heeft afgeroepen.

De Nederlandse overheid is nooit de dialoog aangegaan met de burger over het nut en de noodzaak van Europese samenwerking voor onze eigen verzorgingsstaat. Bovendien hebben ministers jarenlang nagelaten zich te verantwoorden voor de besluiten die zij in Europees verband namen. Europa was een makkelijke zondebok voor impopulaire beslissingen, en is dat in zekere zin nog steeds. De simplistische en nationalistische reacties hierop van een aantal politici zijn evenmin nieuw, maar deze worden wel steeds talrijker en nopen tot een reactie.

Onze eigen identiteit behouden we niet door Nederland te isoleren van de rest van Europa. Veel van problemen waar wij voor staan hebben een grensoverschrijdende dimensie. Van

milieubeleid tot asiel- en migratiebeleid en de bestrijding van criminaliteit. Die kunnen niet worden opgelost achter de burelen van het Binnenhof, hoe graag sommige Kamerleden dat ook zouden willen.

Ruimte voor het behoud van eigen waarden creëer je niet door een aantal beleidsterreinen angstvallig nationaal te houden. Als sociaal-democraten hebben we Europa nodig om de principes van de verzorgingsstaat te kunnen waarborgen. De regels van de interne markt gelden al lang voor sectoren als het onderwijs, de gezondheidszorg en de woningbouw. We kunnen deze niet afschermen van invloeden van buitenaf. Maar we kunnen wel heldere afspraken maken over manieren waarop onze (semi-)publieke diensten in de toekomst worden vormgegeven met behulp van principes als toegankelijkheid, betaalbaarheid en rechtvaardigheid. Die afspraken zijn alleen mogelijk met een rechtsgeldige basis van een sociaal Europees beleid op die terreinen, anders gelden slechts de wetten van de interne markt.

Europa was en is een makkelijke zondebok voor impopulaire beslissingen

Het is een illusie te denken dat we met onze open Nederlandse economie nog eigen beleid kunnen maken op sociaal-economische terreinen. Nu de eigen speelruimte afbrokkelt, is het juist zaak het blikveld te verbreden en over de grenzen heen te kijken. Daarom moeten we op Europees niveau het initiatief nemen, een regulerend kader opstellen en zodoende ruimte creëren voor hervormingen. Als we daarin slagen kunnen we die principes ook op een geloofwaardige manier breder uitdragen, zoals strijd tegen kinderarbeid in China en onderhandelingen in de Wereldhandelsorganisatie voor een eerlijkere mondiale handel. Sociaal-democratie gaat over de grenzen, of gaat niet.

KRITISCH GELUID

De huidige financiële en economische crisis is bij uitstek een onderwerp dat tijdens de verkiezingen voor het Europees Parlement centraal zou moeten staan. De Partij van de Arbeid zou zich aangesproken moeten voelen door partijgenoot Herman Tjeenk Willink die onlangs waarschuwde dat de burger de laatste decennia vooral als consument is beschouwd, en niet als moreel persoon. Door de markt te veel gewicht te geven, ziet de burger het verschil niet meer tussen publiek en particulier belang. Waar de liberalen en christen-democraten Europa misbruikt hebben om jarenlang privatiseringen door te voeren, moeten wij Europa gebruiken

Ook sociaal-democraten in allerlei lidstaten lieten zich leiden door de vermeende heilzame werking van de vrije markt

om met een sociale basis tegenwicht te bieden aan de interne markt. Het publieke belang moet weer een plek krijgen op de Europese beleidsagenda.

32 Sociaal-democraten in het Europees Parlement hebben onder leiding van oud-collega Ieke van den Burg veel voorstellen gedaan om het financieel toezicht op Europees niveau te versterken; voor het aan banden leggen van kredietbeoordelaars en voor het aanpassen van de kapitaaleisen voor banken. Maar jarenlang gaven noch de liberalen noch de christen-democraten thuis, totdat de crisis was losgebarsten en het in veel opzichten al te laat was. Ook sociaal-democratische regeringen van verschillende lidstaten lieten zich helaas nogal eens leiden door de heilzame werking die aan de vrije markt werd toegeschreven. Dat wij een kritisch tegengeluid lieten horen, mag wel eens gezegd worden in deze tijden. Politiseer en pola-

riseer de financiële crisis, dat is de beste dienst die we kunnen bewijzen aan een spannende verkiezingsstrijd!

OVERVLOED AAN REGELGEVING

De Europese regelgeving zou best wat minder hard mogen groeien, menen wij samen met veel critici. In de jaren dat ik in het Europees Parlement zat hebben we ons steeds ingezet voor betere wetgeving en minder bureaucratie. Een voorbeeld daarvan zijn onze voorstellen op het gebied van Europese 'governance'. Ons uitgangspunt was dat Europa ook zonder verdrag een stuk efficiënter en toegankelijker kan worden. Bijvoorbeeld door de Europese Commissie bij alle voorgestelde wetgeving een analyse te laten maken van de gevolgen van het desbetreffende voorstel voor het milieu, de economie en de sociale samenhang. Dit noemden wij destijds de burgertoets; tegenwoordig voert de Commissie dit idee uit via 'impact assessments'.

Ook in het Verdrag van Lissabon hebben we de Europese bureaucratie op een aantal punten teruggedrongen. We hebben onze positie als Europees Parlement versterkt ten opzichte van de Raad en de Europese Commissie. De besluitvorming is op een aantal terreinen aanzienlijk versimpeld en verbeterd. Zo wordt Europa steeds meer een volwassen democratie. Bovendien hebben we in het verdrag een basis gelegd voor het sociale tegenwicht in Europa, die de komende jaren een vervolg zou moeten krijgen in de vorm van concrete wetgeving. Al deze verbeteringen beschouw ik als verworvenheden van mijn tijd in het Europees Parlement. En daar ben ik trots op.

Ik hoop dat de PvdA-delegatie die in juni verkozen wordt onze strijd voor een sociaal-economisch evenwichtiger en minder bureaucratisch Europa zal voortzetten. En dat zij dat ook op een verstandige manier zal doen. Als Nederlands smaldeel in een grote sociaal-democratische fractie moet je samenwerken om je idealen verwezenlijkt te krijgen. Je moet een verbond zoeken met gelijkgestemden anders krijg je

niets voor elkaar. Hopelijk lukt het ook om aan de kiezer duidelijk maken dat *splendid isolation* niet de juiste weg is. Stemmen op nationalistische einzegängers uit Nederland betekent je stem weggooid in een Parlement van straks 736 leden.

KANSEN VOOR GRENSREGIO'S

Niet alleen het Europese beleid, ook nationale wetgeving kan soms knellen. In de grensregio's zijn daar sprekende voorbeelden van te zien. Criminelen stoppen niet bij de grens, waarom zou de politie dat wel moeten? Bij een ramp moet de hulpverlening ook uit het buurland kunnen komen. En waarom zou een woningbouwvereniging niet over de grens mogen bouwen als daar meer ruimte is en de grond goedkoper is? Zo liggen er in die gebieden veel knelpunten op met name de terreinen openbaar vervoer, gezondheidszorg, arbeid en onderwijs.

In de grensregio's laat Europa zich in zijn meest concrete vorm zien. Europese samenwerking is daar niet alleen een streven van bestuurders maar een oprechte wens van burgers die in hun dagelijks leven tegen de frustrerende beperkingen van grenzen aanlopen. Zelfs Europese wetgeving biedt in veel gevallen geen soelaas omdat de uitvoering van die regelgeving in alle lidstaten verschillend wordt vormgegeven. Daar komt bij dat grensregio's door nationale hoofdsteden beschouwd worden als de periferie en door de bank genomen weinig prioriteit krijgen bij de ontwikkeling van een vitale infrastructuur of een sociaal-economisch beleid. Het zijn vaak 'achtergebleven' gebieden.

Maar deze regio's hebben ook enorme kansen om zich te ontwikkelen. Als een aantal barrières geslecht kan worden, dan kunnen deze gebieden strategische verbindingen vormen met aangrenzende regio's en de Europese welvaart aanzienlijk verhogen. Daarom hebben we er destijds voor gepleit deze regio's proeftuinen van Europese samenwerking te maken. Een idee dat gelukkig is opgepakt door Europese beleidsmakers.

In 2007 werd op Europees niveau een juridisch instrument ontwikkeld waar veel regio's al lang op wachtten: de EGTS (Europese Groepering voor Territoriale Samenwerking). De EGTS is een aparte Europese rechtsvorm die grensoverschrijdende regionale samenwerkingsverbanden — ook wel euregio's genoemd — kunnen gebruiken om efficiënter samen te werken. Van nu af aan hoeven zij niet meer te kiezen voor het nationale recht van een van de lidstaten waartoe zij behoren. Dat scheelt een hoop juridische haarkloverij. Eurocommissaris Hubner riep in 2007 de euregio Maas-Rijn, waartoe het Nederlandse Zuid-Limburg behoort, uit als proeftuin voor Europese regionale samenwerking. Zij zou graag zien dat hier als eerste de EGTS in gebruik wordt genomen.

Ook nationale overheden lijken zich bewuster te worden van de problemen en kansen van grensregio's. Minister Ter Horst van Binnenlandse Zaken en staatssecretaris Timmermans van Europese Zaken hebben een inventarisatie gemaakt van de knelpunten in Nederlandse

Hopelijk lukt het om aan de kiezer duidelijk te maken dat 'splendid isolation' niet de juiste weg is

grensregio's. Ter Horst heeft toegezegd dat zij bij toekomstige wetgeving altijd rekening zal houden met de gevolgen voor grensregio's. Een terechte beslissing natuurlijk, want in feite is Nederland één grote grensregio; maar liefst twee miljoen mensen wonen aan de grens. Nederland zal zeker niet de enige lidstaat zijn die overgaat tot dit beleid.

Waar nationale overheden niet over de brug komen, zijn formele en informele samenwerkingsverbanden van regio's gecreëerd. Nederlandse en Vlaamse gemeenten organiseren sinds een aantal jaar samen inspraakavonden voor hun burgers. De gouverneurs van de beide Limburgen in Nederland en België hebben

aangekondigd dat zij voortaan samen optrekken bij een groot aantal dossiers en zich in Brussel zullen positioneren als een Europese voorbeeldregio.

Dat regio's zichzelf presenteren in Brussel is overigens niets nieuws. Steeds meer decentrale overheden weten zelfstandig hun weg naar de Europese hoofdstad te vinden. Niet zozeer vanwege subsidies of andere geldstromen, maar om tijdig in te kunnen spelen op het besluit-

Europees geld maakt op veel terreinen waar wat binnen de nationale denkkaders niet mogelijk zou zijn

vormingsproces en om allianties te sluiten met andere regio's met vergelijkbare belangen. Soms helpen zij zelfs Den Haag bij de Nederlandse standpuntbepaling. Door actief te signaleren waar de knelpunten zullen liggen bij implementatie van maatregelen, kunnen in het besluitvormingsproces tijdig de juiste aanpassingen worden gemaakt. Daarmee kan voorkomen worden dat achteraf met de beschuldigende vinger naar Brussel wordt gewezen.

BRUSSEL VERSUS NATIONALE OVERHEID

34 Hoe ingewikkeld het besluitvormingsproces in Brussel vaak ook mag lijken, het is de laatste jaren in ieder geval een stuk transparanter en inzichtelijker geworden. Voor wie er goed zijn weg kent, zijn de Europese instellingen toegankelijker dan Den Haag. De Europese Commissie zorgt er bij het ontwerpen van nieuwe wetgeving bijvoorbeeld steeds vaker voor dat zij iedereen de kans geeft een bijdrage hieraan te leveren via openbare consultaties. Dankzij de door het Europees Parlement opgestelde 'Eurowob' moeten instellingen van de Europese Unie regelmatig documenten openbaar maken.

En op ons aandringen worden nu ook de lijsten gepubliceerd met de experts die de Europese Commissie raadpleegt.

Wie slim is gebruikt Brussel om iets voor elkaar te krijgen waar nationaal de bereidheid niet voor bestaat. Zo kunnen provinciebestuurders door Europees te denken en door het vormen van de juiste netwerken Europese financiering krijgen voor een nieuwe transportverbinding over weg of water. Waar nationale fondsen meestal alleen kijken naar de effecten van een investering binnen de grenzen, gaan Europese structuurfondsen uit van de meerwaarde van een project in Europees verband. De Zuiderzeelijn tussen de Randstad en Groningen is zo'n voorbeeld. De Nederlandse overheid ziet geen brood in de aanleg van een nieuwe verbinding naar de periferie van het land, voor Europa vormt deze echter een natuurlijke aansluiting op de hogesnelheidslijn uit Bremen. En dan is Noord-Nederland plotseling geen vergeten uithoek van Nederland, maar de strategische verbinding met Duitsland, Scandinavië en de Baltische staten.

Europees geld maakt dus op veel terreinen waar wat binnen de nationale denkkaders niet mogelijk zou zijn. Dat zou ik geen rondpompen van geld willen noemen maar juist slim omgaan met beschikbare middelen. Voor onze open economie is de investering in de ontwikkeling van armere Europese regio's bovendien erg belangrijk. Dubbele winst voor Nederland grensland dus.

Soms kan via Brussel iets worden opgelost wat nationale bestuurders nalaten om fatsoenlijk te regelen. Gerd Leers, burgemeester van Maastricht, is de overlast van het drugstoerisme in zijn stad zat. Diverse oproepen aan de nationale regeringen leverden geen oplossing voor de problemen in de grensstreek die het gevolg zijn van de tegenstelling tussen het Nederlandse gedoogbeleid en het verbod op de verkoop van softdrugs in de buurlanden. Leers dwingt nu via een rechtszaak bij het Europees Hof een uitspraak af over de vraag of hij de verkoop van drugs aan buitenlanders mag verbieden. Een

zaak die wellicht in de toekomst grote gevolgen heeft voor ons eigen drugsbeleid. Als de nationale overheid niet haar ogen had gesloten voor de problemen in de grensstreek en zelf actief op Europees niveau had gezocht naar een oplossing, dan was zijn gang naar de rechter wellicht niet aan de orde geweest.

Met al deze voorbeelden heb ik willen laten zien dat er nog heel veel is te winnen, dat we voorlopig niet minder maar méér Brussel nodig hebben. Als we niet willen worden overgeleverd aan de grillen van nationale lidstaten zullen regio's de weg naar Brussel moeten blijven zoeken. En gelukkig maar, want Europees samenwerken betekent dat we onszelf regelmatig een spiegel voorhouden. In Nederland denken

we vaak dat we alles heel goed geregeld hebben. En in veel gevallen is dat wel zo. Maar soms kunnen we ook heel veel leren van de oplossingen van anderen. Oplossingen waar we zelf misschien nooit aan gedacht hadden, maar die ons eigen beleid kunnen versterken.

Voor veel mensen mag Brussel dan ver weg zijn, voor mij is het nog altijd een werkterrein waar ik mijn inspiratie vandaan haal en dat niet meer is weg te denken. Hopelijk slaagt de Nederlandse kiezer er tijdens de komende verkiezingscampagne ook in om even over de nationale grenzen heen te kijken en zich te laten bekoren door de creativiteit en de energie in werkplaats Europa.

Tsjaad: speler of speelbal?

Onlangs keerde een groep Nederlandse militairen die hadden meegedaan aan een missie onder de vlag van de Europese Unie terug uit Tsjaad. Vooralsnog is daar — en in de regio — van een stabiele vrede en goed bestuur geen sprake, constateert Pieter Smidt van Gelder. Welke koers moet Nederland nu kiezen? ‘Het is de vraag wat “ontwikkelingsdiplomatie” kan uithalen in een context als de Tsjadische, met zijn wirwar aan interne en externe conflicten.’

PIETER SMIDT VAN GELDER

Lang was Tsjaad een vergeten land — onderbevolkt, geen toegang tot de zee, een zeer droog klimaat — maar door de ontdekking van olievoorraden en de uitbarsting van het conflict in Darfur in buurland Sudan is het op de geopolitieke wereldkaart beland. Anno 2009 biedt het onderdak aan zo’n 250.000 vluchtelingen uit Sudan en 50.000 uit de Centraal-Afrikaanse Republiek (CAR). Verder huizen er zo’n 180.000 intern ontheemde Tsjadiërs in het oosten van het land.

36 De aanwezigheid van zoveel vluchtelingen leidde in 2007 tot vorming van de VN-missie MINURCAT. De militaire component daarvan, EUFOR geheten, viel tot maart 2009 onder verantwoordelijkheid van de Europese Unie.

Nederland heeft er met zestig militairen aan bijgedragen. Binnen het kabinet is het vooral minister voor Ontwikkelingssamenwerking Koenders geweest die daarvoor ijverde. Deelna-

Over de auteur Pieter Smidt van Gelder was van december 2005 tot januari 2009 werkzaam voor de VN in Tsjaad. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

Noten zie pagina 42

me sloot aan bij twee centrale aandachtspunten in zijn beleid: fragiele staten en ontwikkelingsdiplomatie. In de Tweede Kamer en de media is er over EUFOR maar weinig te doen geweest, hoewel Nederlandse deelname aan de missie op geen enkele manier logisch voortvloeide uit culturele, economische of historische banden tussen ons land en Tsjaad. Wat behelst het conflict in Tsjaad precies en welke partijen zijn erbij betrokken?

FRANKRIJK

Tsjaad heeft altijd onder sterke invloed gestaan van grote mogendheden, regionale spelers en onrustige burens. Door de jaren heen zijn met name Frankrijk, Libië, Sudan en in mindere mate de VS en China er actief geweest. Tsjaad heeft op zijn beurt flink bijgedragen aan de instabiliteit bij zijn zuiderbuur, de CAR, en zijn oosterbuur, Sudan.

Tsjaad is een voormalige kolonie van Frankrijk. Ten tijde van de ‘scramble for Africa’, eind negentiende eeuw, waren Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in de ban van het idee dat hun

koloniale bezittingen op een rechte lijn moesten liggen. Deze obsessie van territoriale continuïteit leidde ertoe dat beide machten dwars door Afrika trokken om gebieden te veroveren. Frankrijk begon in Dakar en wilde in een horizontale lijn door tot Djibouti. De Engelse rivalen begonnen in Cairo en trokken de lijn verticaal door tot in Kaapstad. De twee lijnen kruisten in Fashoda, Zuid-Sudan: wie dat beheerste had gewonnen. De Fransen waren er het eerst, maar uiteindelijk wonnen de Britten — een bron van langdurige frustratie voor de Fransen.

Het kostte Frankrijk moeite om het machtige Ouaddaï (Oost-Tsjaad) onder controle te krijgen. Hetzelfde gold voor het Verenigd Koninkrijk in relatie tot Darfur, dat uiteindelijk min of meer toevallig bij Sudan gevoegd werd. Toen de controle eenmaal gevestigd was, verloren de kolonisatoren hun interesse en raakten beide gebieden politiek geïsoleerd, een situatie die met de bijbehorende frustraties tot op heden

Tsjaad heeft altijd onder sterke invloed gestaan van grote mogendheden, regionale spelers en onrustige burens

voortduurt. Bij de vrij abrupte onafhankelijkheid van de landen in Afrika werd besloten om de koloniale grenzen in stand te houden — een begrijpelijke beslissing, met complexe gevolgen.

In de regio Sudan/CAR/Tsjaad leven heden ten dage diverse etnische groepen aan twee zijden van een landsgrens. De Sara bijvoorbeeld leven verspreid over zuid-Tsjaad en het noordelijke deel van de CAR. Voormalig premier en president Ange Félix Patassé van de CAR is een Gbaya Sara uit de noordelijke CAR. Tsjaads president Idriss Déby Itno behoort tot de Zaghawa, een stam waarvan delen te vinden zijn in zowel Oost-Tsjaad als West-Darfur. Beide leiders zijn dus 'etnisch ambigu' en afhankelijk van buiten-

landse beschermheren om hun machtspositie veilig te stellen. Zo zijn er nog vele andere stammen die aan twee zijden van een grens huizen, hetgeen tot effect heeft dat spanningen en conflicten in het ene land bijna onvermijdelijk tot reacties en nieuwe conflicten in andere landen leiden.¹

LIBIË

Na de onafhankelijkheid van Tsjaad, in 1960, kwam de macht in handen van de zuiderlingen, overwegend christenen. Tsjaads eerste president François Tombalbaye steunde sterk op hen, met als resultaat dat het noorden zich gemarginaliseerd voelde. Tombalbaye vestigde een eenpartijstaat: politieke tegenstanders werden vervolgd, van persvrijheid was geen sprake.

De marginalisering van de noorderlingen werd handig uitgebuit door een jonge kolonel die net in het kleine, onbeduidende Libië aan de macht was gekomen: Moamer Kadaffi. Op zoek naar invloedssferen om zijn ambities waar te maken gaf deze zijn pan-Arabische doctrine voor het eerst praktisch gestalte in Tsjaad, waar hij verschillende rebellenbewegingen met een gedeelde aversie tegen Fransen en zuiderlingen verenigde onder de noemer Frolinat (Front de Libération Nationale du Tchad).²

In 1975 kwam president Tombalbaye bij een staatsgreep om het leven. Zijn opvolger was ook een zuiderling: generaal Félix Malloum. Tot 1978 lukte het de Fransen hem te beschermen. Daarna werd de druk te sterk en zag Malloum zich gedwongen te onderhandelen met de Frolinat. Hissène Habré, een van de leiders van de beweging, werd eerste minister. De deling van de macht tussen noorderlingen en zuiderlingen verliep niet soepel. In 1979 brak een burgeroorlog uit, die de noordelingen uiteindelijk wonnen.

Het nationalisme van Habré beviel Libië maar matig. Habré vluchtte naar Darfur. Ruim een jaar lang (1980-1981) was Tsjaad de facto opgedeeld in een Franse invloedssfeer (in het zuiden) en een Libische (in het noorden).³ Kadaffi

riep zelfs een unie uit tussen Libië en Tsjaad, maar het lukte hem niet om effectief gezag over dit nieuwe gebied te vestigen. Zo kwam de weg vrij voor Habré om in 1982 met steun van de vs, Egypte en Sudan — de landen delen een afkeer van Kadaffi — de macht te heroveren en president te worden van Tsjaad. Habrés mensenrechtenschendingen en zijn neiging om Frankrijk en de vs tegen elkaar uit te spelen leidden ertoe dat Frankrijk zijn macht in de pré-carré⁴ weer wilde laten gelden en hiertoe de handen ineensloeg met Sudan. Het feit dat Tsjaad door de Amerikanen als een basis tegen Libië gebruikt werd, stond de Fransen in het geheel niet aan.

Nu had president Habré twee dappere en jonge militaire leiders die het Libische leger gevoelige slagen wisten toe te brengen rond de Libisch-Tsjadische grens: Hassan Djamous en Idriss Déby. Met elke militaire overwinning veranderden zij meer van troeven in bedreigingen voor het Tsjadische regime. In april 1989 pleegden zij een coup, die faalde. Djamous kwam om het leven, Déby vluchtte naar Darfur.

SUDAN

De laatste jaren is Sudan — en met name zijn westelijke provincie Darfur — veel in het nieuws. De beeldvorming lijdt nogal eens aan simplificatie: het zou gaan om een conflict tussen enerzijds 'Arabisch-islamitische' nomaden die van veeteelt leven en anderzijds 'Afrikaanse', animistische sedentaire landbouwers, met als inzet toegang tot schaarse grond en water.⁵ Dit beeld klopt maar zeer ten dele.

38 In feite gaat het om een strijd tussen centrum en periferie in een etnisch, cultureel en religieus ambigue land. Sinds de onafhankelijkheid van Sudan, in 1956, wordt de regering in Khartoem gerund door 'Arabieren' uit het Nijldal. Deze mensen zijn in feite van gemengd Cushitische, Semitische en Neolithische oorsprong. Ze noemen zichzelf *awlad al beled*, 'de zonen van het land', daarmee implicerend dat andere etnische groepen min of meer bastaardzonen van Sudan zijn. Al snel begon deze fictie van nationale

Arabische identiteit voor problemen te zorgen. Het zuiden, bevolkt door zwarte Afrikaanse christenen, kwam in opstand tegen het centrale gezag. In 1982 culmineerde de strijd in een burgeroorlog die tot 2005 zou duren en naar schatting twee miljoen doden zou eisen. De regering in Khartoem zette Darfuries (die vrijwel zonder uitzondering moslims zijn) in om de opstand van de zuiderlingen te bestrijden.

Al met al is tussen Tsjaad en Sudan sprake van een destabiliserende kruisbestuiving

Paradoxaal genoeg was het juist het vooruitzicht van vrede tussen het zuiden en Khartoem dat in 2002 leidde tot een ernstige escalatie. De politieke kaarten werden herschud. De Darfuries voorvoelden dat met vrede en meer inspraak voor het opstandige zuiden voor hen, voorheen de trouwe voetsoldaten van het regime, een situatie van nog meer uitsluiting en marginalisering in het verschieft lag. Voor Khartoem was dit een schrikbeeld: de achtergebleven provincie Darfur die in opstand komt en de nationale Arabische identiteit ter discussie stelt.

In 2002 nam de rebellie in Darfur vaste vormen aan. Vanaf maart 2004 sloeg de regering hard terug. Omdat internationale spelers de moeizame besprekingen die na twintig jaar strijd tot een fragiele vrede tussen Khartoem en de zuidelijke periferie hadden geleid niet wilden verstoren, wilde men Khartoem niet onder druk zetten met betrekking tot de situatie in Darfur. De Sudanese regering profiteerde van deze situatie door de implementatie van de vredesakkoorden met het zuiden (2005) te saboteren.⁶

De relaties tussen Sudan en Tsjaad zijn buitengewoon complex. De afgelopen jaren is de Tsjadische regering erin geslaagd het volgende beeld te presenteren. Als gevolg van grensoverschrijdende aanvallen van de Janjaweed⁷ is het Darfur-conflict geëxporteerd naar Tsjaad. Deze

Janjaweed vallen voortdurend de niet-Arabische burgerbevolking in Tsjaad aan en zij worden hierbij gesteund door Tsjadische rebellen die de Sudanese regering gehoorzamen. Samen zijn zij verantwoordelijk voor de instabiliteit in Tsjaad.

Dankzij de Darfur-dimensie heeft Tsjaad zich kunnen presenteren als een weerloos slachtoffer van Sudanese agressie en kan president Déby zich voordoen als de enige stabiele factor in een anderszins roerige regio.⁸ In werkelijkheid speelt Tsjaad in Sudan/Darfur een buitengewoon destabiliserende rol en hebben Tsjadische opstandelingen en aankomende presidenten Darfur altijd als thuisbasis en springplank naar de macht gebruikt. Déby vormt op deze regel geen uitzondering.

Na de mislukte coup van 1989 vluchtte hij, zoals gezegd, naar Darfur. Hier kon hij rekenen op de steun van de islamitische junta van Omar al-Bechir — net aan de macht gekomen in Khartoem — en van lokale leiders die net als hij tot de Zaghawa-stam behoren. Met hulp van zowel Sudan (1.200 militia's) als Frankrijk lukte het Déby om in december 1990 de macht in Tsjaad te grijpen.⁹ Vanaf dat moment zou de politieke, militaire en economische macht er steeds meer in handen van zijn stam komen.

Tot de escalatie van het conflict in Darfur was Déby zonder meer een loyale bondgenoot van Khartoem. Rebellenbewegingen uit Zuid-Sudan en Darfur vroegen hem herhaaldelijk om hulp, maar kregen nul op het rekest.¹⁰ In 2003 kon Déby echter niet voorkomen dat de SLA (Sudan Liberation Army) en de JEM (Justice and Equality Movement), de twee voornaamste rebellenbewegingen van Darfur, Tsjaad als basis gingen gebruiken. In mei 2004 arresteerden de Tsjadische autoriteiten twee grote vissen binnen de JEM,¹¹ die beiden echter Sudanese Zaghawa waren en dus op grond van familieconnecties al gauw weer op vrije voeten werden gesteld. Déby zat klem tussen twee vuren: wilde hij loyaal zijn aan Sudans president Bechir of aan de Darfuri-aanse opstandelingen behorend tot de Zaghawa? Aan beiden dankte hij zijn macht. Veel mensen om hem heen — niet in de laatste plaats zijn

eigen familie — steunden de rebellen in Darfur.

Dit alles werd hem door Khartoem niet in dank afgenomen. Het leidde ertoe dat Sudan met wisselend succes de verschillende Tsjadische rebellenbewegingen trachtte te verenigen.¹² Het meest tastbare resultaat daarvan waren twee aanvallen op de Tsjadische hoofdstad N'Djamena, op 13 april 2006 en 2 februari 2008. Gevechten tussen rebellenbewegingen en het regeringsleger vonden plaats tot in de straten van de hoofdstad.

Al met al is tussen Tsjaad en Sudan sprake van een destabiliserende kruisbestuiving — met dien verstande dat Sudan groter, machtiger, dichter bevolkt en politiek relevanter is dan Tsjaad, terwijl Tsjaad, als het erop aankomt, kan rekenen op militaire en politieke steun van mentor en oud-kolonisator Frankrijk. Frankrijk rechtvaardigt zijn steun aan Déby met een beroep op 'de stabiliteit'. In feite wordt stabiliteit hier verward met de status quo, die tegen elke prijs gehandhaafd lijkt te moeten worden. De vraag wat er precies gestabiliseerd moet worden

Terwijl het BNP op papier significant is gegroeid, vallen er in het dagelijks leven maar weinig verbeteringen te bespeuren

blijft daarbij in de regel onbeantwoord. In dit machtsspel kunnen beide presidenten elkaars rebellen wel manipuleren, maar niet controleren. Aangezien de grens tussen de twee landen uiterst poreus is, kunnen rebellenbewegingen met een grote mate van vrijheid in het gebied opereren. Het beeld van Tsjaad als slachtoffer van de Darfur-problematiek behoeft correctie. Met evenveel recht kan men stellen dat Darfur slachtoffer is van Tsjaad. De Frolinat-beweging, de rebellenleiders en latere presidenten Habré en Déby: allen begonnen zij hun opstand in en vanuit Darfur.

In de regio Tsjaad/Sudan zijn, kort samengevat, ten minste vier crises aan de gang.¹³ Ten eerste is er het chronische conflict tussen de Tsjadische overheid en de politieke oppositie. Dan is er het conflict in Darfur waar rebellenbewegingen de centrale overheid in Khartoem bestrijden. Ten derde sleept er een 'oorlog bij volmacht' tussen Sudan en Tsjaad — via steun aan elkaars rebellenbewegingen en militia's. Ten slotte zijn er de etnische conflicten in zowel Tsjaad als Sudan tussen groepen met gevestigd landeigendom en nieuwkomers die geen recht op land kunnen claimen.

CENTRAAL-AFRIKAANSE REPUBLIEK

Net als Tsjaad en Sudan is de Centraal-Afrikaanse Republiek chronisch instabiel. Het lukt de regering in de zuidelijk gelegen hoofdstad Bangui niet om gezag over het noordelijk deel van de republiek te vestigen. In 2001 doorstond president Ange-Félix Patassé een staatsgreep. Hij ontsloeg legerleider François Bozizé, die beschuldigd werd van samenwerking met de coupplegers. Bozizé vluchtte naar Tsjaad, waar hij met hulp van president Déby een rebellenleger op touw zette. Met steun van Frankrijk en Tsjaad wipte Bozizé in 2003 Patassé uit het zadel. Het welslagen van die coup was grotendeels te danken aan lukraak gerekruteerde Tsjadische strijders. Hoewel sommige tot op heden deel uitmaken van Bozizés elite en presidentiële garde, zijn veel van deze strijders teleurgesteld. Zij menen dat de president zijn beloften heeft gebroken. Deze ex-libérateurs hebben gewapende groepen gevormd die de noordelijke CAR onveilig maken. Verder wordt daar huisgehouden door coupeurs de route en Tsjadische rebellen die het gebied gebruiken om Tsjaad vanuit het zuiden binnen te vallen.¹⁴

INTERVENTIE VN/EU

Na een lange periode van instabiliteit leek in 1990, bij aanvang van Déby's presidentschap, een tijdperk van voorzichtig democratisch élan

en politieke opening aan te breken voor Tsjaad. Serieuze problemen manifesteerden zich vanaf 2000, toen met de exploitatie van olie werd begonnen. Het zwarte goud is tot nu toe meer een vloek dan een zegen gebleken.

Omdat Tsjaad geen directe toegang tot de zee heeft, moest er een 1.500 kilometer lange pijplijn worden gebouwd tot in Kameroen. Verschillende olieconsortia toonden zich geïnteresseerd, maar zochten politieke en financiële dekking. Die werd uiteindelijk door de Wereldbank gegeven. In de contracten werd vastgelegd dat het grootste deel van de olieopbrengsten ten goede zou komen aan onderwijs, gezondheidszorg, infrastructuur en een fonds voor toekomstige generaties. In de praktijk vielen de olieopbrengsten tegen. Eind 2005 veranderde Déby eenzijdig de contractvoorwaarden. De inkomsten wendde hij in toenemende mate aan voor de aanschaf van wapens. Dit heeft hem in conflict gebracht met zowel de Wereldbank als zijn eigen bevolking. Terwijl het bruto nationaal product op papier significant is gegroeid, vallen er in het dagelijks leven maar weinig verbeteringen te bespeuren.

De mensen uit Déby's directe omgeving verwijten hem de inkomsten niet 'eerlijk' met hen te delen. Daar komt bij dat Déby een belofte brak die hij deed bij zijn herverkiezing in 2001, namelijk dat hij zich na vijf jaar niet nogmaals kandidaat zou stellen. In een interview met de Franse krant *Le Monde* had hij gezegd: 'In 2006 zal ik geen kandidaat zijn. Ik zal de grondwet niet wijzigen. [...] Ik zeg het luid en duidelijk: wat me rest in deze laatste jaren is Tsjaad voorbereiden op een vreedzame en democratische machtswisseling.'¹⁵ In 2003 kondigde hij echter aan de grondwet te wijzigen om herverkiezing mogelijk te maken — en zo geschiedde, tot groot ongenoegen van zijn potentiële opvolgers, die zich al aan het warmlopen waren.

Op 13 augustus 2007 tekenden de Tsjadische regering en de niet-gewapende oppositie een akkoord dat voorzag in electorale hervormingen en een volkstelling. Twee oppositieleiden werden tot minister benoemd. Op eerlijke en vrije

verkiezingen is echter nog altijd geen uitzicht. Respect voor mensenrechten blijft ver te zoeken. De incommunicando detentie van vier kopstukken¹⁶ van de niet-gewapende oppositie, kort na de aanvallen op N'Djamena van 2 en 3 februari 2008, is daarvan het zoveelste bewijs. Hoewel er geen enkel verband tussen hen en de rebellenbewegingen was vast te stellen, werden de vier gedurende langere tijd zonder enige vorm van aanklacht vastgehouden. Drie van de vier zijn vrijgelaten, van de vierde ontbreekt elk spoor.

In september 2007 besloot de Veiligheidsraad van de VN tot het oprichten van een multidimensionale aanwezigheid in het oosten van Tsjaad en het noorden van de Centraal-Afrikaanse Republiek.¹⁷ De missie, bekend onder het acroniem MINURCAT¹⁸, heeft tot doel 'het

Minister Koenders heeft zich bij herhaling voorstander getoond van 'politisering' van de hulp aan dit soort gebieden

scheppen van de veiligheidsvoorwaarden voor een vrijwillige, veilige en duurzame terugkeer van vluchtelingen en ontheemden'.¹⁹ De eerste component is een politiemissie die is gericht op bescherming van de burgerbevolking en bijstand rond mensenrechtentema's. De tweede component is een militaire.²⁰ Tot maart 2009 heette die EUFOR, de coördinatie ervan was in handen van de Europese Unie. Van de 3.500 manschappen kwamen er 2.000 uit Frankrijk, de rest werd geleverd door politiek onbelangrijke spelers als Polen, Ierland en Portugal. Landen als Duitsland en het Verenigd Koninkrijk deden niet mee. Nederland leverde zestig manschappen. Nu het mandaat van EUFOR verstreken is, zijn de militaire taken overgedragen aan blauwhelmen van MINURCAT.

Frankrijk onderhoudt, het francophoniebeleid²¹ indachtig, nog altijd nauwe banden

met Tsjaad. Op permanente basis zijn tussen de 1.000 en 1.500 Franse militairen in Tsjaad gelegerd. Een en ander is geformaliseerd in het Epervier Akkoord uit 1986, dat voorziet in goedkope trainingsmogelijkheden voor het Franse leger in ruil voor steun aan de Tsjadische overheid.

Toen in 2007 het besluit over de oprichting van MINURCAT/EUFOR werd genomen lieten de rebellen direct weten geen verschil te zullen maken tussen missies onder de ene of de andere vlag: 'De inmenging van deze buitenlandse strijdmachten is onaanvaardbaar voor ons, aangezien het het onuitgesproken doel van deze Machiavellistische manoeuvre is een falend regime tot elke prijs in stand te houden'.²² President Déby vatte de internationale missie op geheel eigen wijze op. Na de aanvallen van de rebellen op N'Djamena op 2 en 3 februari 2008 verklaarde hij voor de radio: 'Voor ons zou het handig zijn geweest als EUFOR al in Tsjaad was, want dan zou ik de mogelijkheid hebben gehad eenheden bij de grens te ontmantelen. [EUFOR zal] ons bevrijden van de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van 300.000 Sudanese vluchtelingen en 170.000 Tsjadische ontheemden'.²³

In de praktijk zou blijken hoe tactisch Déby weer eens had geopereerd. De internationale troepenmacht en door de VN opgeleide politie zorgen voor bescherming van vluchtelingen, ontheemden en hulpverleners; in ruil hiervoor heeft Déby nauwelijks concessies hoeven doen op het vlak van machtsdeling en beter bestuur. Voorlopig is er in Tsjaad geen enkel zicht op beëindiging van de strijd tussen regeringstroepen en rebellen, noch op substantiële politieke en economische vooruitgang waarvan de bevolking de vruchten zou kunnen plukken.

PERSPECTIEF

Tsjaad maakt deel uit van de categorie 'fragiele staten', waar veiligheid en ontwikkeling nauw met elkaar samenhangen: zonder ontwikkeling komt er geen einde aan het conflict; zonder indamming van het conflict vindt ontwikkeling niet plaats. Minister Koenders (Ontwik-

kelingssamenwerking) heeft zich bij herhaling voorstander getoond van een 'politisering' van de hulp aan dit soort gebieden, het opzoeken van grenzen en het nemen van meer risico's. In een relatief vroeg stadium moet worden overgeschakeld van humanitaire hulpverlening naar wederopbouw. Deze aanpak past in de zogenoemde 3D-benadering van defense, diplomacy en development.

Het is de vraag wat 'ontwikkelingsdiplomatie' kan uithalen in een context als de Tsjadische, met zijn wirwar aan interne en externe conflicten, waarbij een groot aantal (internationale) spelers is betrokken. In Nederland was de uitzending van de zestig militairen destijds geen voorwerp van grondig debat. Tijdens een hoorzitting op 18 maart 2008 vroegen Tweede Kamerleden om extra waarborgen in de sfeer van het dichterbij brengen van duurzame vrede. Dat als zodanig was echter geen doel van MINURCAT/EUFOR. De missie zou een peace-keeping mandaat en een uitgesproken humani-

tair karakter krijgen.²⁴ De Afrikaanse leiders ter plaatse werden er weliswaar toe opgeroepen hun inspanningen voor een nationale dialoog voort te zetten, maar daarmee was de kous ook af.

Werkelijke verbetering van de situatie in Tsjaad is alleen te bereiken als er een flinke dosis diplomatieke druk wordt uitgeoefend om Déby met de niet-gewapende én de gewapende oppositie om de tafel te krijgen. Het einddoel moet zijn een substantiële herverdeling van macht en welvaart in Tsjaad als geheel. Mocht Nederland in de toekomst opnieuw deelname aan een militair experiment als EUFOR overwegen, dan is het raadzaam om als harde voorwaarde te stellen dat president Déby concrete concessies doet op het gebied van naleving van de mensenrechten en het houden van eerlijke en vrije verkiezingen.

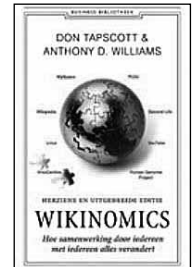
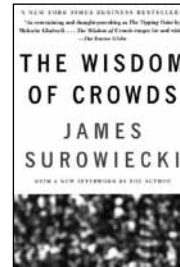
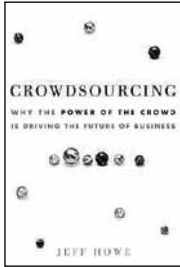
Noot van de redactie: binnenkort besteedt s&d uitgebreid aandacht aan de effectiviteit van militaire en civiele interventies in internationaal verband.

Noten

- 1 G. Prunier, *Chad, the CAR and Darfur: dynamics of conflict*, www.opendemocracy.net, 17 april 2007.
- 2 Overigens viel de Frolinat de facto uiteen in twee subbewegingen: de groep van Habré (een Goran) aan de ene kant en die van Goukouni Weddeye (een Tubu) aan de andere.
- 3 Zie Gérard Prunier, *Chad's tragedy*, www.opendemocracy.net, 7 september 2007.
- 4 Delen van Franstalig Afrika die Frankrijk als zijn officiële invloedssfeer beschouwt en waar het geen invloed van derden duldt.
- 5 G. Prunier, *Darfur's Sudan problem*, www.opendemocracy.net, 14 september 2006.
- 6 Zie zeer uitgebreid J. Flint en A. de Waal, *Darfur. A new history of a long war*, Zed books, 2008.
- 7 Letterlijk: duivels op paarden.
- 8 En als de noodzakelijke 'buffer' tegen Khartoems agressieve Arabiseringspolitiek die via Darfur en vervolgens Tsjaad op het hart van Afrika is gericht. Zie 'Le cancer tchadien', in: *Jeune Afrique* nr. 2457, februari 2008, p. 24-31.
- 9 Dit lukt op relatief vreedzame wijze. Habré vlucht nog voor Déby N'Djamena bereikt. Zijn laatste bevel luidt dat driehonderd politieke gevangenen die nog in de kerkers zitten moeten worden geëxecuteerd. In totaal zijn tijdens zijn achtjarig presidentschap naar schatting 40.000 mensen door het regime om het leven gebracht. Zie M. H. Abakar, *Chronique d'une enquête criminelle nationale. Le cas du régime de Hisssein Habré, 1982-1990*, l'Harmattan, 2006.
- 10 J. Flint en A. de Waal, *ibid.*, p. 112-113.
- 11 Bahar Idriss Abu Garda (nummer twee van de JEM) en Jamal Idriss Bahar-ed-Din.
- 12 J. Tubiana, 'The Chad-Sudan proxy war and the 'Darfurization' of Chad. Myths and reality', in: *Small arms survey. Human security baseline assessment working paper 12*, 2008, p. 26 e.v. Zie ook J. Flint en A. de Waal, *ibid.*, p. 207.
- 13 J. Tubiana, *ibid.*, p. 57.
- 14 M. Debos, 'Fluid loyalties in a regional crisis: Chadian "ex-liberators" in the Central African Republic', in: *African Affairs*, 107/427, p. 225-241.
- 15 *Le Monde*, 4 juni 2001.
- 16 Lol Mahamat Choua, Abd-el-Kader Kamougué, Ngarjely Yorongar en Ibn Oumar Ma-

- hamat Saleh. Laatstgenoemde is waarschijnlijk om het leven gebracht.
- 17 Resolutie 1778 d.d. 25 september 2007.
- 18 *Mission des Nations Unies en République Centrafricaine et au Tchad.*
- 19 Dit dient te geschieden door 'bij te dragen aan de bescherming van bedreigde burgers, door het faciliteren van humanitaire hulpverlening in Oost-Tsjaad en het noordoosten van de CAR en door het scheppen van gunstige voorwaarden voor wederopbouw en sociaal-economische ontwikkeling van die gebieden'.
- 20 De taken van EUFOR: a) het bijdragen aan de bescherming van bedreigde burgers, b) het mogelijk maken van humanitaire hulpverlening en bewegingsvrijheid van humanitair personeel en c) het bijdragen aan bescherming van personeel en installaties van de VN en het verzekeren van bewegingsvrijheid van VN-staf.
- 21 Waar de meeste Europese landen de banden met hun ex-koloniën nagenoeg hebben verbroken, kent Frankrijk een omvangrijke groep militairen en civiel personeel met een carrière in de koloniën die behoorlijk wat in de melk te brokkelen hebben bij de formulering van het Franse buitenlandse beleid. Voor deze mensen is Frankrijk niet alleen een land in Europa, maar in feite een wereldomvattende gemeenschap van Franse taal en cultuur: de francofonie. De politieke implicatie van dit alles is dat als een Franstalig land aangevallen wordt, dit bijna gelijkstaat aan een aanval op Frankrijk zelf.
- 22 Persverklaring juli 2007 van CNT, RFC, UFDD en UFDD-Fon-damentale. De verklaring vermeldt verder: 'De pogingen van de Franse regering de Franse troepen in Tsjaad te transformeren tot een Europese macht onder het voorwendsel Suda-nese vluchtelingen uit Darfur en Tsjadische ontheemden te beschermen en de veiligheid van de grens en het nationale territorium te garanderen, veroordelen we ten zeerste.'
- 23 Interview voor de Franse radio Europe 1, februari 2008.
- 24 Een en ander is vastgelegd in VN-Resolutie 1778. Zie ook D. Leurdijk, 'In Tsjaad gaat het om hulp', in: *NRC Handelsblad*, 26 maart 2008, p. 7.

‘Crowdsourcing’ en de macht van het collectief

Crowdsourcing. Why the power of the crowd is driving the future of business
Jeff Howe, Crown Business, Londen 2008

De @-cultuur. Hoe internet onze beschaving ondermijnt
Andrew Keen, Meulenhoff, Amsterdam 2008

We-think. Mass innovation, not mass production
Charles Leadbeater, Profile Books, Londen 2008

The wisdom of crowds
James Surowiecki, Anchor Books, New York 2005

Wikinomics. Hoe samenwerking door iedereen met iedereen alles verandert
Don Tapscott & Anthony D. Williams, Business Contact, Amsterdam 2006

44

FRANK ZUIJDAM

Tot zo'n acht jaar geleden was het world wide web niet veel meer dan een verzameling losse websites. Pas sinds de intrede van Web 2.0 — de tweede generatie van het internet, waarvan de

Over de auteur Frank Zuijdam is senior consultant bij Technopolis Group.

Noten Zie pagina 49

introductie ongeveer samenviel met het uiteenspatten van de internetzeepbel — biedt het een platform voor een schier oneindig aantal interactieve online applicaties: blogs, chatrooms en discussiefora, maar bijvoorbeeld ook Hotmail en Wikipedia zijn daar voorbeelden van. Zo'n één miljard mensen zijn wereldwijd via het internet met elkaar verbonden. Zij lezen elkaars nieuws,

maken zelf nieuws, lobbyen, kopen, verkopen en — daar gaat dit artikel over — werken samen via het internet.

Sommigen voorspellen dat het internet ons economische model zal veranderen. Traditionele bedrijfsstructuren zullen deels verdwijnen om plaats te maken voor online samenwerkingsverbanden van grote groepen mensen — ‘wikinomics’ oftewel ‘crowdsourcing’ — waar innovatie plaatsvindt en waar allerlei economische producten en diensten worden gemaakt en aangeboden. De ontwikkeling, productie en distributie van goederen en diensten zal, zo wordt voorspeld, een ingrijpende transformatie ondergaan. En dat alles omdat individuele mensen nu collectief via het web kunnen werken en gezamenlijk tot veel meer in staat zijn dan afzonderlijke bedrijven.

Zal het inderdaad binnen niet al te lange tijd gewoon worden om via internet samen te werken — al dan niet voor geld — met volstrekt vreemden van over de hele wereld, zonder werkgever of opdrachtgever die ons daartoe aanzet? De laatste tijd zijn enkele opvallende boeken verschenen over het fenomeen crowdsourcing. In dit essay vergelijk ik een aantal hiervan, met als hoofdvraag of de auteurs het wat futuristische scenario onderschrijven dat soms wordt geschetst.

Macht van het collectief

Via internetapplicaties is het mogelijk samen te werken met duizenden mensen in een relatief los gestructureerd verband zonder hiërarchische verhoudingen. James Surowiecki was een van de eersten die met zijn boek *The wisdom of crowds* heeft gewezen op de kracht van het collectief. Kern van zijn betoog is dat de collectieve kennis van een grote groep mensen vaak waardevoller is dan de opinie van een expert. Collectieve wijsheid is volgens hem onder meer te gebruiken voor het ontwikkelen van nieuwe business-modellen.

En inderdaad, via het Web 2.0 hebben alerhande nieuwe vormen van economische

samenwerking vorm gekregen. Voorbeelden daarvan zijn terug te vinden in de publicaties van Don Tapscott en Anthony D. Williams (*Wikinomics. Hoe samenwerking door iedereen met iedereen alles verandert*), Charles Leadbeater (*We-think. Mass innovation, not mass production*) en Jeff Howe (*Crowdsourcing. Why the power of the crowd is driving the future of business*). De nieuwe samenwerkingsvormen blijken soms verbazingwekkend effectief te zijn. Neem het besturingssysteem Linux, dat door talloze vrijwilligers online wordt ontwikkeld en dat gratis kan worden gedownload en aangepast aan de wensen van de gebruiker. Linux is een meer dan volwaardig alternatief voor de besturingssystemen Windows en UNIX. Een ander voorbeeld is Wikipedia, de grootste encyclopedie ter wereld, die gratis wordt aangeboden en die wordt ontwikkeld door vrijwilligers via een open platform waarin iedereen redacteur kan zijn.

Sterk is ook het verhaal van het goudmijnexploitatiebedrijf Goldcorp. Dit, destijds noodlijdende, bedrijf moest nieuwe goudaders vinden om te kunnen overleven. Het deed daartoe een opmerkelijke stap en zette tegen alle conventies in de geologische informatie van het bedrijf online en vroeg mensen het te helpen met het vinden van goudaders. Degenen die de meest waardevolle informatie inbrachten, konden rekenen op een financiële beloning. Met behulp van alle binnengekomen aanbevelingen wist Goldcorp inderdaad nieuwe goudaders op te sporen en de waarde van het bedrijf steeg van zo'n \$ 200 miljoen naar \$ 9 miljard.

Of neem InnoCentive.com, een website waarop wetenschappelijke vragen van bedrijven staan en waar financiële beloningen worden uit- 45 geloofd voor werkbare oplossingen. Inmiddels hebben ruim honderdduizend wetenschappers al een bijdrage geleverd voor het oplossen van problemen van bedrijven als Boeing (vliegtuigbouw), Procter&Gamble (voedingsmiddelen en producten voor huishoudelijke en persoonlijke verzorging) en DuPont (producten en diensten voor de landbouw, voedingsindustrie, bouw, communicatie en vervoer).

Deze online samenwerkingsverbanden kunnen inderdaad concurrentie vormen voor bestaande bedrijven en instituties. Sommige bedrijven (Microsoft) reageren door hun intellectuele kapitaal angstvallig te beschermen. Andere participeren juist in de online netwerken. IBM heeft bijvoorbeeld een groot deel van zijn software vrijgegeven en neemt actief deel aan virtuele netwerken voor softwareontwikkeling (open source-software).

Waar vroeger een kleine groep bedrijven de massa bediende, kunnen mensen tegenwoordig steeds makkelijker zelf de inhoud van producten en diensten bepalen. Hiermee heeft een verschuiving plaatsgevonden binnen de rolverdeling tussen producent en consument: de consument is (mede)producent geworden (de zogenaemde prosument).

Niet zonder regels

Een succesvolle toepassing van 'crowdsourcing' is gebonden aan een aantal principes. Tapscott, Leadbeater en Howe schrijven hier uitgebreid over. Het eerste betreft *openheid*. Bedrijven die gebruik willen maken van de innovatieve kracht die via het internet gemobiliseerd kan worden, zullen een belangrijk deel van hun bedrijfsinformatie openbaar moeten maken. Steeds meer bedrijven komen tot de conclusie dat een strikte bescherming van hun bedrijfsgegevens eerder waardecreatie belemmert dan bevordert: Procter & Gamble heeft eind jaren negentig zijn patentenportefeuille openbaar gemaakt en biedt deze aan op een online marktplaats; technologiebedrijven als HP, Intel en Google maken gebruik van wereldwijde netwerken van onderzoekslaboratoria om te innoveren; Amazon heeft zijn database met allerhande gegevens over verkoopaantallen, recensies et cetera openbaar gemaakt met als doel nieuwe zakelijke relaties aan te gaan.

Natuurlijk moeten bedrijven de essentiële delen van hun intellectuele eigendom blijven beschermen, maar een effectieve samenwerking via internet is niet mogelijk als ze al hun intel-

lectuele eigendom geheimhouden. De opmars van 'open innovatie' laat zien dat steeds meer bedrijven dit onderkennen. Bij open innovatie werken bedrijven samen met onder andere hun concurrenten en zoeken zij kennis buiten de eigen organisatie om meerwaarde voor de klant te creëren.¹ Zo brengt de High Tech Campus in Eindhoven partijen bij elkaar met het oog op samenwerking en het delen van kennis. Of neem Nokia (mobiele telefoons) dat erin geslaagd is een online 'developers forum' op te zetten met meer dan één miljoen deelnemers. De snelle wetenschappelijke en technologische vooruitgang maakt dat bedrijven zich genoodzaakt zien tot deze openheid. Zij hebben niet de capaciteit en middelen voor eigen onderzoek en ontwikkeling (R&D) op een breed scala van terreinen en zoeken daarom samenwerking. Open innovatie geeft hun de mogelijkheid niet in één of enkele, maar in veel meer 'sleuteltechnologieën' te investeren.

Hoewel bij crowdsourcing de grens tussen amateurs en professionals feitelijk niet bestaat, is een of andere vorm van organisatie onontbeerlijk

Zelforganisatie is een andere belangrijke voorwaarde voor een goede samenwerking via internet. Hoewel netwerken voor crowdsourcing relatief ongestructureerd zijn en de grens tussen amateurs en professionals feitelijk niet bestaat, is een of andere vorm van organisatie onontbeerlijk. Er moeten mechanismen zijn voor het scheiden van goede en slechte ideeën, voor het koppelen van goede bijdragen, het laten reageren op elkaar et cetera. Dit is eigenlijk alleen mogelijk als er een kerngroep is die bereid is meer tijd in het project te steken dan anderen. Zij moet de mogelijkheid hebben beslissingen te nemen en structuur aan te

brengen. Verder is het belangrijk dat het project een duidelijk omschreven en breed gedragen doel heeft. Ook is een bepaalde mate van modulariteit nodig. Het opknippen van een bepaald vraagstuk in verschillende modules helpt om alle bijdragen te structureren.

Een belangrijk derde principe — dat sterk gerelateerd is aan zelforganisatie — is *peering*. Bij crowdsourcing ontbreekt een formele hiërarchie. Mensen werken samen op basis van vrijwilligheid en gelijkwaardigheid. Een ordenend principe is de waardering van collega's in de blogosfeer. Een belangrijke motivatie om deel te nemen aan digitale gemeenschappen is de waardering van anderen voor de geleverde bijdrage; de (h)erkenning van de waarde van een bijdrage door de groep. Dit is een principe dat ook opgeld doet in de wetenschap. Ook daar is *peer review* een belangrijk mechanisme voor het bepalen van de kwaliteit en in het verlengde daarvan voor het gezag en de status van een wetenschapper.

Een laatste voorwaarde voor een geslaagde samenwerking via internet ten slotte is *diversiteit*. Innovatie komt tot stand door middel van een creatieve uitwisseling van verschillende inzichten, ervaringen en kennis. Daarvoor moet een goede mix van mensen betrokken zijn, met verschillende vaardigheden, ervaringen, kennis en inzichten, en met toegang tot verschillende bronnen en andere hulpmiddelen. Juist de combinatie van de verschillende invalshoeken en methoden maakt crowdsourcing zo krachtig.

Of dit ook alle noodzakelijke voorwaarden zijn voor succesvolle samenwerking op het web, vertellen Tapscott, Leadbeater en Howe niet. Ze hebben deze regels gedestilleerd uit de vele succesvolle voorbeelden en niet de omgekeerde weg gevolgd.

Zegen en vloek

Niet iedereen ziet crowdsourcing als een zegen. Andrew Keen houdt in *De @-cultuur* een lange aanklacht tegen dit fenomeen — naast zijn kritiek op (de gevolgen van) andere internet-

gebruiken. Een van zijn voornaamste kritiekpunten is dat professionele kennis en kunde wordt verdrongen door een 'chaotische overdaad aan waardeloze informatie, oppervlakkige observaties en wazige meningen' van amateurs. Een online encyclopedie lijkt prachtig, maar de inhoud van Wikipedia is niet altijd correct. Elke redacteur kan zijn eigen visie in de stukken verwerken. Ook van andere uitingsvormen is de objectiviteit moeilijk vast te stellen. Zeer

Hele bedrijfstakken zullen verdwijnen als zij geen winst meer maken op diensten en producten die ook door de massa zelf worden vervaardigd, vreest Keen

positieve recensies op Amazon.com kunnen gemakkelijk door uitgevers zelf zijn geproduceerd en sommige 'leuke' filmpjes op YouTube zijn in werkelijkheid commercials van bedrijven. Blogs kunnen misbruikt worden om (versluierde) propaganda op te plaatsen. Door crowdsourcing vervaagt, aldus Keen, de grens tussen feit en fictie waardoor het steeds moeilijker wordt te bepalen of men van doen heeft met juiste en betrouwbare informatie. Het risico bestaat dat gerenommeerde professionals — journalisten, redacteurs, cineasten — steeds meer worden gemarginaliseerd. Ook bestaat volgens Keen het gevaar dat authentieke, afwijkende meningen niet meer worden gehoord als de massa de inhoud van producten en diensten bepaalt.

Bedrijven en zelfs hele bedrijfstakken zullen verdwijnen, vreest Keen, als zij geen winst meer kunnen maken op diensten en producten die ook door de massa zelf worden vervaardigd of ter beschikking worden gesteld. Als voorbeeld noemt hij het verdwijnen van cd-winkels en de grote verliezen voor platenlabels door de populariteit van het (illegaal) downloaden van

muziek via internet. Dit kan leiden tot een verschraving van zowel de diversiteit als van de kwaliteit van het muziekaanbod doordat er niemand meer is die erin investeert.

Met de nieuwe manieren van samenwerking via internet wordt de kennis van een groot aantal mensen op een zeer efficiënte wijze aan elkaar gekoppeld

Keen wijst ook op de mogelijkheden die het internet biedt voor piraterij (het gratis en ongeoorloofd downloaden van muziek, films et cetera), de verspreiding van (kinder)porno en online gokken. De schaal waarop dergelijke activiteiten kunnen plaatsvinden is enorm vergroot. Bovendien is controle en regulering door nationale overheden erg moeilijk: deze zaken spelen zich af in virtuele netwerken, werken via zelfregulering en zijn niet aan een fysieke locatie (dus aan een land) gebonden. Mensen maar ook bedrijven kunnen gemakkelijk worden misleid, bijvoorbeeld via splogs (een samentrekking van spam en blogs), waarbij via fictieve websites adverteerders worden overgehaald veel geld te betalen voor waardeloze advertenties.

De vrees van Keen lijkt wat overtrokken. In de praktijk wordt bij veel vormen van crowdsourcing uiteindelijk toch een bepaalde mate van kwaliteitcontrole ingebouwd om het niveau van de inhoud omhoog te brengen. Zo kent Wikipedia inmiddels 'beheerders' — aangesteld door het 'management' van Wikipedia — die toezicht houden op bepaalde onderdelen van de online encyclopedie en ook bij andere toepassingen worden dergelijke vormen van kwaliteitscontrole geïncorporeerd.

Crowdsourcing moet niet worden gezien als een vervanging voor professionals, maar als een aanvulling op de mogelijkheden die bedrijven

hebben producten en diensten te ontwikkelen en te verspreiden. Muzieklabels kunnen via YouTube op een andere manier talent scouten en muziek distribueren, de Encyclopaedia Britannica kan op een gecontroleerde manier gebruikmaken van de input van heel veel mensen en Apple en IBM hebben laten zien dat het downloaden van muziek en open source-software voor hen niet alleen een bedreiging, maar ook een kans is. Dat bepaalde bedrijfstakken verdwijnen en dat nieuwe vormen van economische activiteit opkomen, is op zich geen bezwaar, dunkt mij.

Bij veel open source-ontwikkelingen is er een kleine kerngroep die de kaders stelt en de modules bepaalt waaraan de deelnemers kunnen werken; regulering ontbreekt dus niet volledig. Hoewel het in grote openheid gebeurt, kanaliseert deze kerngroep wel degelijk de online bijdragen. Vragen kunnen op deze manier gericht worden uitgezet. Ook kan aan sommige mensen de toegang worden ontzegd als zij zich misdragen.

Innovatie

Crowdsourcing heeft tot nu toe het grootste effect gehad op de creatieve en culturele sector. De muzieksector is het meest in het oog springende voorbeeld, maar denk ook aan iStockphoto — een database met afbeeldingen afkomstig van amateurs, die gebruikt worden door onder andere uitgevers. In de meer traditionele maaksectoren zal de impact naar verwachting veel minder groot zijn.

Voor bedrijven is de macht van het collectief een van de manieren om economische waarde toe te voegen. Daarbij zullen allerhande (tussen)vormen ontstaan. Bedrijven zullen leren om zich ook te organiseren buiten de eigen organisatie om. Of, zoals Leadbeater het stelt: 'crowdsourcing provides new ways to organise ourselves without necessarily having an organisation'.

De nieuwe manieren van samenwerking via internet lijken een krachtige stimulans te kun-

nen geven aan innovatie, omdat de kennis van een groot aantal mensen op een zeer efficiënte wijze aan elkaar wordt gekoppeld. Het is een adequaat instrument voor een multidisciplinaire aanpak van projecten en ideeën. Bij open innovatie, waarbij bedrijven de kennis die zij nodig hebben voor hun producten en diensten steeds vaker buiten de eigen organisatie zoeken, kan crowdsourcing een zeer waardevol middel zijn. Bovendien kunnen nieuwe samenwerkingsvormen ook een belangrijke impuls geven aan 'sociale innovatie' — vernieuwing van de wijze waarop organisaties zijn ingericht en worden aangestuurd.² Om op de vraag aan het begin van dit artikel terug te komen: ja, het wordt waarschijnlijk veel normaler — voor bedrijven én voor individuen — om te werken via online samenwerkingsverbanden met vreemden. Daar-

bij geldt dat crowdsourcing voor bedrijven niet alleen een bedreiging vormt, maar hun ook een enorme kans biedt om te innoveren.

Noten

- 1 Zie o.a. H. Chesbrough, *Open innovation. The new imperative for creating and profiting from technology* (Boston 2003).
- 2 Sociale innovatie (ook wel innovatief organiseren) is volgens sommige economen nog veel belangrijker dan technologische innovatie. Voorbeelden van innovatief organiseren zijn de invoering van (semi)autonome taakgroepen in de Japanse industrie of de introductie van de flexibilisering van werktijden. Zie onder meer het Nederlands Centrum voor Sociale Innovatie (www.nsi.nl) en de uitgave *Sociale innovatie. Visies, voorbeelden en feiten* (Arnhem 2007).

Regels zijn regels, of toch niet?

Wetten en regels worden in Nederland met de beste bedoelingen gemaakt. Uit de toelichtingen bij wetsvoorstellen spreken louter loffelijke motieven: de kwaal is geanalyseerd, beleid als oplossing geformuleerd, regels zijn als instrument voorgesteld. De handhavingsparagraaf daarentegen ademt meestal iets heel anders: de wetgever vertrouwt de burger niet en zet zware sancties in om de wet aan hem op te leggen.

Hoe meer op die strafrechtelijke handhaving wordt vertrouwd, hoe minder burgers de loffelijke bedoelingen van de wetgever nog begrijpen. Neem het rookverbod. De discussie bleef tot niet zo lang geleden beperkt tot de vraag of de overheid reclame-uitingen van sigarettenfabrikanten mag verbieden. Ineens werd een duidelijke lijn uitgezet: niet roken in publieke ruimtes, wel op daarvoor gereserveerde plekken. Met maatschappelijke steun veranderde het rookgedrag in een paar jaar tijd spectaculair. Volgende stap: het rookvrij maken van de horeca. De regels die minister Klink hiervoor opstelt laten roken in de horeca alleen toe in daarvoor ingerichte rookruimtes met adequate ventilatie. Het is meer een mentaliteitswet dan een strafwet: de overheid verwacht vrijwillige medewerking van horecabedrijven. Uiteraard zijn er wel boetebepalingen die door de inspecteurs van de Voedsel en Waren Autoriteit zullen worden gehandhaafd.

Dan gaat het mis. De wetgever maakt geen onderscheid tussen grote en kleine cafés, want die horen beide tot de horeca. Kleine cafés kunnen echter geen aparte rookruimte installeren en zien hun rokende klanten dus vertrekken naar de grote cafés. De kleine ondernemingen worden zelfs in hun economisch voortbestaan bedreigd. Er volgen protestacties, waarvoor in

brede kring sympathie bestaat. Opeens moet er strafrechtelijk worden gehandhaafd. Boetes worden echter niet betaald. Men gaat wel naar de rechter. Als de rooksoap tot dit punt gevorderd is, kan iedere krantenlezer zien dat het moment bereikt is waarop de goede bedoelingen van de wetgever in rook opgaan. In plaats van in overleg een oplossing te zoeken voor het probleem van de kleine horeca, zet Klink de hakken in het zand: gelijke gevallen moeten gelijk worden behandeld. (Maar de gevallen zijn niet gelijk en behoren dus verschillend behandeld te worden in de mate waarin zij verschillend zijn, leren wij van Aristoteles.) Er volgen rechtszaken. In Groningen verliezen de caféhouders, in Breda winnen ze het pleit. Terwijl te voorzien is dat er nog jaren gesteggeld kan worden in hoger beroep en zelfs in cassatie, doet de minister niets. Zo ondermijnt hij het gezag van zijn eigen mentaliteitswet.

De oplossing ligt in dit soort gevallen voor de hand. De overheid moet niet ophouden met wetgeven als de regels zijn vastgesteld. Een wet die eerst de wind mee heeft maar daarna verzet oproept moet opnieuw worden bekeken, zonder uitgebreide evaluaties af te wachten. Als zich serieuze problemen voordoen die appelleren aan het rechtvaardigheidsgevoel van burgers, moet de wetgever een communicatieve stijl van optreden nastreven: in overleg treden, een aanvaardbaar compromis zoeken, het draagvlak voor het beleid versterken. Wie daarentegen blind voor goede argumenten gaat handhaven omdat regels nu eenmaal regels zijn, verspeelt meer dan gezag alleen: ook het beleid wordt dan de dupe.

WILLEM WITTEVEEN

Lid redactieraad s&D